

Univerzita Karlova v Praze

Husitská teologická fakulta

Diplomová práce

Útěšné spisy jako hledání odpovědí na problémy doby Jana Amose

Komenského

**Consolatory Writings as Searching for Answers to the Problems of
the Time of Jan Amos Comenius**

Vedoucí práce:

ThDr. Kamila Veverková, Th.D.

Autor:

Hana Dvořáková

Praha 2015

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala ThDr. Kamile Veverkové, Th.D. za odborné rady a vřelou spolupráci při zpracování této práce.

„Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci s názvem Útěšné spisy jako hledání odpovědí na problémy doby Jana Amose Komenského napsala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů a moje práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu“

V Praze dne 4. května 2015

Hana Dvořáková

Anotace

Osobnost Jana Amose Komenského je pojímána z nejrůznějších stran. O Janu Amosi Komenském existuje množství odborných prací pojímající tuto osobnost z nejrůznějších stran jeho odborné činnosti a lidských osudů. Já jsem pominula jeho činnost odbornou, veřejnou a i organizátorskou a zaujalo mě spíše jeho lidské hledání a nacházení životních jistot cestou víry. Proto jsou předmětem mé práce jeho víceméně beletristické spisy, tedy *Listové do nebe*, *Truchlivý*, a *Labyrint světa a ráj srdce*. Mám zato, že pokud se u života Komenského používá pojem „útěšnost“, lze hledat právě jeho nacházení útěchy při samotné tvorbě a potom i ve vyznění těchto děl. I když v těchto dílech je předmětem nejtvrďší realita jeho krušné doby. Zajímavým dokladem se mi jevila i jeho korespondence vyjadřující jeho většinou starosti, ale též občas i radost z vlastního díla, i jeho lidská radost z všeobecného uznání jeho díla. Z použitých pramenů jsem se nejvíce opírala o *Vlastní životopis* Jana Amose Komenského, dílo Jana Blahoslava Čapka, práci Jaroslavy Peškové, Pavla Říčana, Jana Václava Nováka a samozřejmě o vlastní četbu Komenského děl.

Klíčová slova

Komenský

útěšnost

dějiny

Anotation

Personality Jan Amos Comenius is viewed from different sides. There are a number of expert works which accommodates the personality of assorted sides about Jan Amos's Comenius's professional activities and human destiny. Me, I have not concerned his professional public and even organizational activity and intrigued me rather its human searching security in life through faith. Therefore, the subject of my work are more or less his fictional writings, therefore *Letters to Heaven*, *Mournful*, and *The Labyrinth of the World and the Paradise of the Heart*. I believe that if real life Comenius uses the term "consolatory", you can search just finding his comfort in his own creating and then in the tone in these works. Although these works are subjects of the harshest reality in his time. I think an interesting document is his correspondence expressing his worries mostly, but also sometimes the joy of his own works, as well as its human joy of universal recognition of his work. I most relied on the autobiography of John Amos Comenius, the work of Jan Blahoslav Čapek, work by Jaroslava Pešková, Pavel Říčan, Jan Václav Novák and of course my own reading Comenius's works from the sources.

Keywords

Comenius

consolatory

history

Seznam zkratek

Str. - strana

Tzv. - tak zvaný

R. - roku

Tj. - to jest

Obsah

Úvod.....	8
1. Dějinné pozadí tzv. útěšného období Jana Amose Komenského.....	9
2. Životní osudy spjaté s útěšnou tvorbou Komenského.....	16
2.1 Životopis.....	16
2.2 První pastorská léta (1611-1621) do Bílé Hory.....	18
2.3. První období, prožitky, které ovlivnily ranou literární tvorbu Jana Amose Komenského:.....	19
2.4. Sto listů Jana Amose Komenského.....	23
3. Charakteristika útěšné tvorby.....	33
4. Útěšná tvorba Komenského.....	34
4.1. Listové do nebe.....	34
4.2. Truchlivý.....	36
4.3. Truchlivý II.....	39
4.4. Truchlivý III.....	41
4.5. Nedobydteľný hrad.....	41
4.6. Pres Boží.....	44
4.7. Kšaft umírající matky Jednoty Bratrské.....	45
4.8. Labyrint světa a ráj srdce - analýza spisu, východiska, žánr.....	47
4.8.1. Charakteristika spisu – literární žánr, inspirace.....	47
4.8.2. Analýza spisu.....	47
Závěr.....	66
Použitá literatura:.....	67
Summary.....	70

Úvod

Jaký byl Jan Amos Komenský?

Ze životopisné odborné literatury i beletristického zpracování¹ nám vyvstává Komenský jako člověk hlubokého zamýšlení, jako filozof a pokorně věřící člověk, ale také jako člověk v pravdě renesanční, mající smysl i pochopení pro různé zákruty lidského počínání. Jako mladý člověk je okouzlen Koperníkem a jeho vědeckými poznatky, ve svých spisech prokazuje velkou znalost reality tehdejšího života, značné literární nadání a stylistické umění. Také to, že se třikrát oženil, svědčí o jeho lidském založení a smyslu pro rodinný život a partnerský vztah. Komické a humorné obrázky v *Labyrintu*² jsou též dokladem jeho schopnosti podívat se na svět i z méně vážné stránky. To vše neumenšuje jeho význam jako člověka do hloubi promýšlejícího největší problémy člověka i společnosti. To nejsilnější u něho je však víra v Boha a této víře nakonec své úvahy podřizuje. Jak známo v polemice s filozofem a matematikem René Descartem mu jeho oponent vyčetl, že nadřazuje teologii nad filozofii. Také jeho obdiv k rozvíjející se technickým vědám později pominul. Mne však zaujal Komenský mladšího věku s oněmi zřetelnými znaky renesančního člověka.

Práci jsme strukturovala do pěti kapitol. V první kapitole reflektuji dobové pozadí Komenského útěšné tvorby. V kapitole druhé sleduji životní osudy Komenského v tomto období (tedy do jeho odchodu ze země). Charakteristika útěšné tvorby je předmětem kapitoly třetí. Čtvrtou kapitolu věnuji analýze nejvýznamnějšího spisu *Labyrint světa a ráj srdce* a ostatních. K práci jsem použila *Český ekumenický překlad*.³

---

¹Realisticky a historicky věrohodně byly zpracovány osudy Komenského v díle Mašínové a Kožíka. MAŠÍNOVÁ, Leontina. *Mladá léta Jana Amose*. Praha: Melantrich, 1982. KOŽÍK, František. *Anděl míru: vyprávění o Janu Amosi Komenském* Praha : Albatros, 1984, Odborná zpracování vyšla z pera významných komeniologů jako např. Jana Blahoslava Čapka, Jaroslavy Peškové a Radima Palouše. PALOUŠ, Radim. *Komenského Boží svět*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. ČAPEK, Jan Blahoslav. *Několik pohledů na Komenského*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2004. PEŠKOVÁ, Jaroslava. *Všichni na jednom jevišti světa*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1991.

²KOMENSKÝ, Jan Amos. *Labyrint světa a ráj srdce*. Praha: Odeon, 1970.

³*Bible, Český ekumenický překlad*, Praha: Česká biblická společnost, 2013.

1. Dějinné pozadí tzv. útěšného období Jana Amose Komenského

Jan Amos Komenský prožil na jeho dobu poměrně dlouhý život (1592-1670, 78 let) ve velmi bouřlivých a na zvraty a proměny bohatých časech.⁴

V Evropě je to doba poměrně velkého hospodářského rozvoje zejména v Anglii a v Nizozemí. V souvislosti se zámořskými objevy, počínajícím rozvojem mezinárodního obchodu a nástupem kapitalistického hospodářského systému to vše vede na jedné straně k rozvoji bohatých společností, na druhé straně k vzrůstu napětí a k nepokojům u těch vrstev obyvatelstva, které až dosud hrály ve společnosti významnou roli. Hroutí se například cechovní zřízení. Společnost však nebohatne tak, jak by mohla: Evropa je stále ohrožována z východu Turky a boj s tureckou říší vyčerpává hlavně střední a východní Evropu a to finančně náklady na válku a hospodářsky, pokud je část zemí Turky obsazena a pustošena. A v roce 1618 začíná třicetiletá válka, která vlastně zachvátí celou Evropu, při dalších střídavých vítězstvích té či druhé strany, ale hlavně vojenské výdaje u všech zúčastněných stran, zničení mnoha dosavadních hodnot a majetků. Z lidí se stávají štvanci - jednou v područí těch a podruhé druhých, roste bída a útrapy. Třicetiletá válka končí roku 1648 - Vestfálským mírem. To je dost důležitá deklarace nejen jako mírová smlouva a právní řešení evropských rozbrojů, ale i pro budoucnost. Vestfálský mír ujednává, že v budoucnu se mají konflikty mezi zeměmi a jejich vládami řešit jednáním podle určitých norem. Jakoby se lidstvo ze strašné války poučilo? Jenomže Vestfálský mír nebyl spravedlivý a zejména Čechům přinesl velké zklamání. Čechy zůstaly v područí katolických Habsburků, tak to vestfálský mír stvrdil.

Čechám vládli Habsburkové od roku 1526, kdy se stal Ferdinand I. Habsburský českým a uherským králem. Začal budovat habsburský absolutistický stát, tj. potlačoval dosavadní práva domácí šlechty a měšťanstva. Na základě toho vznikaly různé rozbroje, které vedly k prvnímu protihabsburskému odboji v Čechách v letech 1546-47. Ferdinand I. Habsburský usiloval o katolizaci země. Tvrdě zakročil proti Jednotě bratrské, mnoho jejich příslušníků bylo uvězněno nebo se muselo vystěhovat z Čech. I když formálně byla zaručena svoboda náboženského vyznání katolíkům i „kališníkům“ (tj. stoupencům „pod obojí“), byl do země povolán jezuitský řád, aby začal získávat stoupence mezi českými nekatolíky. Dařilo

---

⁴K dějinnému pozadí více například: HUSA Václav, KROPILÁK, Miroslav. *Československé dějiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1966. dále KROFTA, Kamil. *J. A. Komenský v našich dějinách*. Praha: Komenský, 1930. (Kroftovo dílo je historicky objektivnější).

se mu to zprvu nejvíce mezi šlechtickou mládeží, neboť dovedl působit⁵ značně atraktivními metodami.

Nicméně evropská situace nenaznačovala (rozumí se před třicetiletou válkou), že by muselo docházet k násilné rekatolizaci a že náboženské vyznání by muselo být důvodem válečných akcí. Je to doba postreformační: reforma církve mající bohaté předlutherské kořeny Lutherovým vystoupením vyvrcholila a vedla ke vzniku protestantství v Evropě a vzniku nových protestantských církví. To se sice neobešlo bez odporu církve katolické, ale v době života Jana Amose Komenského byl boj již vybojován a protestantství v Evropě již bylo stabilizováno a ovládlo její značnou část. České země se svými husitskými tradicemi se samozřejmě většinou nehlásily ke katolictví. Svou vcelku legální pozici dokázali udržet i přes první útok habsburské nadvlády. Celkem dobře se po této stránce vedlo nekatolíkům za vlády Rudolfa II.⁶ Ve sporech mezi členy habsburského rodu se české protikatolické koalici roku 1609 (za Rudolfa II.) podařilo získat tzv. Majestát, privilegium, jímž se zaručovala svoboda vyznání i Jednotě bratrské a lutheránům. Čili, jestliže se Jan Amos Komenský v této době (bylo mu právě sedmnáct let) rozhodoval pro dráhu kazatele Jednoty bratrské, nemusel pomyslet na to, že by byl někdy v této činnosti pronásledován. Po Rudolfově smrti byl zvolen českým králem Matyáš Habsburský a poté katolík Habsburk Ferdinand II. Napětí sílilo, v květnu 1618 dochází ke druhé pražské defenestraci, kdy jsou z oken pražského hradu vyhozeni dva Ferdinandovi zmocněnci – místodržitel Vilém Slavata a Jaroslav z Martinic, v srpnu 1619 byl Ferdinand II. českými stavy sesazen z trůnu a byl zvolen za krále Fridrich Falcký, německý protestantský kníže. České stavy se chystají vybojovat vítěznou bitvu proti císařské armádě na Bílé Hoře, k bitvě dochází 8. 11. 1620, ve dvou hodinách bitva končí porážkou rozhádaných a slabě připravených českých stavů. Fridrich Falcký již předtím v předtuše porážky prchá z Prahy a Ferdinand II. se znovu ujímá vlády a věci spějí k jeho pomstě tzv. Staroměstskou exekucí, tj. popravou 27 předních představitelů české šlechty – čelních představitelů protihabsburského odboje na Staroměstském náměstí v Praze. A posléze

⁵Tamtéž.

⁶Rudolf II. byl z rakouské větve rodu habsburského (*1552 - 1612), vládl 1576-1611; římský císař a český král. Byl poměrně osvícený a tolerantní, byl sice katolík, ale měl dobré vztahy s nekatolíky, Obklopoval se učenci a měl zájem o vědu. Za Rudolfa II došlo k vydání majestátu – povolil nekatolické církve. Jeho bratr Matyáš byl ale pravověrný katolík – za něho začíná násilná katolizace, která se silně vystupňovala po bitvě na Bílé Hoře – Rudolf II. měl poměrně dobré vztahy k pražským židům – byl současníkem Rabi Léviho.

následuje další perzekuce a nucená emigrace nekatolické šlechty do protestantských zemí Evropy. A tak vlastně začala třicetiletá válka válkou českou proti Habsburkům. Nějaký čas bylo ještě trochu lépe na Moravě, proto Jan Amos Komenský opouští zemi až v roce 1629, kdy se vystěhovává s celým bratrským sborem fulnecko-přerovským do polského Lešna.

Vestfálský mír, který Komenský přežil o dvacet dva let, mu naději na návrat do vlasti nepřinesl. České země byly ponechány napospas Habsburkům a katolické církvi. Úřady se obsazovaly prohabsburskými úředníky, jezuité převzali cenzuru a dozor nad tiskárnami, došlo ke zrušení Pražské univerzity. Byla dána do rukou jezuitského řádu, roku 1654 byla spojena s jezuitskou kolejí v Klementinu pod názvem Karlo-Ferdinandova. Českého majetku se zmocňuje zahraniční katolická šlechta. Jan Amos Komenský v té době pod tíhou tehdejších okolností píše svůj nejpesimističtější spis *Kšaft umírající matky Jednoty Bratrské*.⁷

Protestantství velice prohloubilo duchovní život obyvatel Evropy, jejich pojetí a stavbu hodnotového systému. Je třeba připustit, že i protestantství bylo občas neušlechtilým nástrojem získání moci a hospodářských výhod, ale s praktikami katolické církve a jejími dějinami není naprosto srovnatelné. Ale ne, že by protestantství bylo vždy jen moudré. Je nutno připomenout, že švýcarští kalvinisté si ve fundamentalismu a trestání „odpadlíků“ s katolíky nezadali. Ale samo o sobě protestantství představuje odvrát od dosavadního křesťanského prožívání v projektech spíše jen vnějšího souhlasu člověka s dogmaty církve, poslušnosti, dodržování církevních pravidel a zjednodušené teologii nebes a pekel, jak byla předkládána nevědomému obyčejnému člověku. Protestantství přineslo zvnitřnění víry v Boha, opravdovou zbožnost, která zasahuje srdce i morálku křesťana. Ne nadarmo se dnes přisuzují ranému kapitalismu morální hodnoty právě proto, že jeho strůjci byli lidé protestantských morálních zásad. Nešlo však o jediný zdroj duchovní obrody, vše souviselo s postupujícím humanismem, započatým kdysi renezancí, tím rozpomenutím se na antický kult člověka, jeho síly a ducha, odvrátem od gotického ideálu člověka stvořeného údajně k tomu, aby trpěl, ale měl naději na posmrtný život. Humanistický ideál člověka je jiný: člověk jako tvůrce, člověk vědoucí, schopný velkých a žádoucňě i ušlechtilých činů.⁸ Člověk vstřebávající nové poznatky vědních oborů, vědy, která se emancipuje od teologie, a přestává být

---

⁷*Opera Omnia. Praha* : Nakladatelství Československé akademie věd, 1978, str. 595 - 614.

⁸Rozdíl mezi gotikou a renesancí více STORIG, Hans Joachim: *Malé dějiny filozofie*. Praha : Zvon, 1995.

kacířským rouháním a přináší hmatatelné výsledky v rozvoji bohatství lidské společnosti. Ale ještě v roce 1600 je upálen Giordano Bruno, v téže době umlčen Galileo Galilei, a na hraně přízně i nepřízně církve balancovali Kepler i Koperník. Humanistický ideál člověka není pouhým opakováním antického ideálu: „Prométheus, který ukradl oheň bohům a dal ho lidem“, ale je to člověk zároveň zduchovněný křesťanským pocitem velkoleposti božího díla. Ještě není na scéně ateismus, ještě se společnost Boha neodřiká, ale posilují ji myšlenky o aktivní spolupráci člověka na božím díle. V základě jde o víru, že proto byl stvořen svět nedokonalý, aby člověku byla dána možnost poznání, aby v něm našel žádoucí podněty pro svou aktivitu a aby zaměřil své úsilí směrem ke hledání a vytváření dobra. Nejen k ateismu se ale čas ještě nepřetočil, zatím ale ani k racionalismu a později osvícenství, ač již jsou v zárodcích a na obzoru. Dnes se někdy – jistě jednostranně – vysvětluje racionalismus a osvícenství jako lidská pýcha vůči Bohu.

I české země mají svou humanisticko-renezanční minulost i přítomnost. Husitské hnutí mělo velký vliv na zlidovění kulturního života. I nepřítel husitského hnutí, Aeneas Silvius Piccolomini⁹ (později papež Pius II.), autor Kroniky české (latinsky)¹⁰ přiznal, že mezi Čechy je silně rozšířená znalost Bible a traduje se, že „nešlechtný ten lid to jediné dobré má v sobě, že miluje vědění“.¹¹ K šíření vzdělání značně přispěl vynález knihtisku.¹² Přesto vydobýt místo pro vzdělání mezi stoupenci právě Jednoty bratrské nebylo vždy jednoduché. Odmítání poznávání jakožto bezbožného počínání bylo mezi askety až fundamentalisty Jednoty dost rozšířeno. Přesvědčování o hodnotě vzdělání a vědění se ujal biskup Jednoty bratrské Jan Blahoslav¹³ ve svém spisu *Filipika proti misomusům*.¹⁴

Jan Blahoslav byl v pojetí vzdělání předchůdcem Jan Amose Komenského. Zasloužil se o to, že Jednota začala rozvíjet školství, zejména nižší pro obecný lid, a že pečovala o český jazyk. Nejvýznamnějším počinem českých bratří je pečlivý překlad Bible, vydaný v Kralicích na

---

⁹Aeneas Silvius Piccolomini (1405 - 1464) – italský humanista a diplomat, od roku 1458 papež jako Pius II.

¹⁰*Ilustrovaný encyklopedický slovník II. díl*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1980 str. 857.

¹¹HÁJEK z Libočan, Václav. *Kronika česká*, Praha : Academia, 2013.

¹²Johann Gutenberg (1394/99 - 1468) – vynálezce knihtisku

¹³Jan Blahoslav (1523 - 1571) – biskup Jednoty Bratrské.

¹⁴BLAHOSLAV, Jan. *Čtyři menší spisy*, Brno :Host, 2013.

Moravě v 2. pol. 16. století.¹⁵ Podle některých znalců působivost kralického překladu nebyla překonána žádným novým pokusem včetně ekumenického. Jako další příspěvek ke zlidovění kultury a účasti na veřejném životě je třeba jmenovat právnické dílo Viktorína Kornela ze Všehrd¹⁶ a jeho *Knihy devatery* z roku 1499, které jsou českým výkladem staročeského práva a měly posloužit k tomu, aby se prostý lid mohl u soudů sám hájit. Dále lze jmenovat Tadeáše Hájka z Hájku,¹⁷ Jána Jesenia, osobního lékaře Rudolfa II. A člověka, který pozval do Prahy Keplera a Tycho Braha. Ten byl významným humanistou. Byl popravený na Staroměstském náměstí. Znáám je zejména provedením první veřejné pitvy.

Přibývající poznatky z přírodních věd volaly po svém utřídění a shrnutí. To pochopil Jan Amos Komenský a reagoval na tuto výzvu svými pansofickými snahami. Chtěl vytvořit *Pansofii*. Naléhavost tohoto úkolu je zřetelná i z toho, že pro svou myšlenku dost rychle získal podporu nejen duchovní, ale zpočátku i hmotnou. Určitě už to v té době nebyl úkol pro jednoho člověka, sice vzdělaného, ale podle Descarta¹⁸ stále ještě „nadřazujícího teologii nad filozofii“ a zároveň člověka zavaleného existenčními starostmi o osud bratrského sboru včetně pastorských služeb.¹⁹

Mnohem úspěšněji a uceleněji Jan Amos Komenský reagoval na druhou výzvu své doby: jak

nové poznatky šířit, jak vůbec šířit vzdělanost, aby vše bylo uvedeno do praxe a do života, jak vést lidi k vzájemné komunikaci v jazycích, jak učinit vzdělání přístupné a dostupné, aby sloužilo k obohacení života a podle Jana Amose Komenského hlavně k šíření moudrosti, od které si sliboval ustavení takových poměrů v Evropě, aby zajistily mír a porozumění mezi národy. Jeho praktické učebnice i teoretické didaktické spisy tak odpovídaly aktuálním

---

¹⁵Vydání podle původního roku 2014 Deuterokanonické knihy Starého zákona [Nová Bible Kralická (Bible 21) z řečtiny přeložil Jiří Pavlík] Praha : Biblion, c2014

¹⁶Viktorin Kornel ze Všehrd (1460 - 1520) – český právník, humanista, mistr a děkan fakulty svobodných umění univerzity v Praze. Proslul dílem „O práviech, o súdiech i o diskách země české knihy devatery (1499).

¹⁷Tadeáš Hájek z Hájku (1525 - 1600) - český přírodovědec, astronom, matematik, geodet a botanik.

¹⁸René Descartes, Cartesius (1596 - 1650) - francouzský filozof, matematik, fyzik a fyziolog, hlavní představitel racionalismu 17. století.

¹⁹*Exulant Jan Amos Komenský* [dokumentární film]. Československá televize. Režie J. Herskovič, 1992.

potřebám společnosti, že mu právem ty nejvíce získaly věhlas mezi evropskými národy.

Existuje polemika²⁰ o tom, že Komenský se zajímal o Rosenkruciány²¹ a věnoval jim poměrně rozsáhlou pozornost hlavně v *Labyrintu světa a ráji srdce*.²² ²³ Filozofie Rosenkruciánů o sto let později rozvinula zejména v zednářském hnutí. Byli to lidé jakoby pochopivší dokonalost boží stavby vesmíru a odhodlaní na tomto ušlechtilém díle spolupracovat. („Stavitelé chrámu“).²⁴ Zdá se ovšem, že tento zájem byl napájen u Jan Amose Komenského ze stejných zdrojů – poněkud neblahým sklonem k mystice pod vlivem Kristiny Poniatowské a Mikuláše Drabíka²⁵ ²⁶– a jeho usilovné snahy měnit otřesný svět, který kolem sebe viděl a který prožíval, k lepšímu. O vlivu Mikuláše Drabíka a Kristiny Poniatowské na Jana Amose Komenského píše Jan Václav Novák ve spise *Jan Amos Komenský, jeho život a spisy*²⁷ podrobně.

Určitým souvislostem Komenského vizionářství a důvěry v proroctví Kristiny Poniatowské, Kryštofa Kottera, Mikuláše Drabíka a Štěpána Meliše se zabývá Amedeo Molnár s porozuměním nikoliv s odsudkem v předmluvě ke knize *O sobě*.²⁸ Uvádí je do souvislosti s všenápravnými snahami Komenského,²⁹ kde měl v posledních letech života snahu nastínit, jak by se lidská společnost měla ideálně utvářet. Molnár připomíná, že

---

²⁰YATES, Frances A. *Rozenkruciánské osvícenství*. Praha: Pragma, 2000.

²¹KOMENSKÝ, Jan Amos. *Labyrint světa a ráj srdce*. Praha: Odeon, 1970, str. 74 - 78.

²²*Opera Omnia*. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1978, str. 314 - 315.

²³RYBA, Bohumil. *Sto listů Jana Amose Komenského*. Praha: Jan Laichter v Praze, 1942.

²⁴*Světki a svědci*: Rabi Low [dokumentární film]. Česká televize. Režie M. Petřík, 2007.

²⁵Mikuláš Drabík (1588 - 1671) sporná postava v Komenského životě. Komenský se ocital pod vlivem Drabíkových proroctví a věřil v obrat v evropských dějinách, který tato proroctví vyslovovala. Postupně se ukazovalo, že nic z toho se nevyplňovalo, přesto Komenský do značné míry nepřestal věřit. Drabík byl správcem bratrského sboru, ale patrně nevedl příkladný osobní život. Podobně se Komenský dostával pod vliv předpovědí Kristíny Poniatowské.

²⁶RYBA, Bohumil. *Sto listů Jana Amose Komenského*, Praha: Jan Laichter v Praze, 1942, str. 300.

²⁷NOVÁK, Jan Václav. *Jan Amos Komenský, jeho život a spisy*, Praha, 1932, str. 62 - 104, 353 - 358, 593 - 609.

²⁸MOLNÁR, Amedeo - REJCHRTOVÁ, Noemi. *Jan Amos Komenský, O sobě* Praha: Odeon, 1989, str. 18 - 19.

²⁹KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Praha : Svoboda, 1992. 3 sv. (563, 500, 594 s.).

apokalyptické vidiny nebyly v tomto období ničím mimořádným. Byly nakonec součástí i určitého společenského zápasu a jejich mluvčím nebyl jenom Komenský. Obecně byly vztahovány k nadějím protihabsburským.

Setkání s Kryštofem Kotterem se věnuje Amedeo Molnár ve svém díle Jan Amos Komenský *O sobě*. O Kotterovi ho informoval jako první Komenského důvěryhodný přítel M. Menzel. Za Kotterovy vizionářské představy se zaručoval Kotterovou důvěryhodností, bohabojností a čistotou morálky. Nepřipadalo v úvahu, že by šlo o podvodné jednání ze strany Kottery. Zajímavé je, že Komenský si přesto ještě sám mnohačetně Kotterovu důvěryhodnost ověřuje. Dokonce se vypravuje do Berlína, kde Kottera pobýval, aby vyslechl zdejší smýšlení o Kotterovi. Kotterovým textem byl tak nadšen a upoután, že ho v krátké době přeložil do českého jazyka a právě s Kotterovým proroctvím v nádherném tištěném ilustrovaném provedení se vypravil za Fridrichem Falckým do Haagu s nadějí na Fridrichovu reakci na příznivé proroctví. Bohužel Fridrichova reakce tak příznivá nebyla. Amedeo Molnár líčí Komenského nadšení nad proroctvím a líčí ho s velkým pochopením nikoliv s odsudkem, jak mnozí Komenskému předhazovali jeho pošetilost.³⁰

Molnár se tímto příběhem zabývá patrně hlavně proto, aby zdůraznil Komenského opatrnost a pochopitelnou první nedůvěřivost vůči proroctvím vůbec, ale Molnár zároveň ukazuje, jak se postupně Komenský přesvědčuje o hodnotách Kotterových, což Komenskému umožnilo Kotterovi věřit.

---

³⁰MOLNÁR, Amedeo - REJCHRTOVÁ, Noemi. *Jan Amos Komenský, O sobě* Praha: Odeon 1989, str. 62 - 63.

2. Životní osudy spjaté s útešnou tvorbou Komenského

2.1 Životopis

Životopis Komenského byl několikrát zpracován významnými badateli jako například Pešková, Říčan, Klíma. Pozoruhodné je, které události ve svém životě sám Komenský považuje za významné a řekněme rozhodující pro jeho dílo a zrání jeho osobnosti. Zdrojem tohoto druhu informací jsou přímo autobiografická díla Komenského.³¹ V každém z těchto děl je pojednáno s ohledem na to, co Komenský zdůrazňuje jako významné milníky v jeho životě, podněty, která díla napsal a jak vidí sled událostí. V těchto dílech Komenský píše o sobě kriticky; hodnotí svoji činnost, zdary i nezdary, pokračuje v bratrském napomínání. Třetím významným dokladem o myšlenkách, prožitcích, úvahách a reflexích jsou Komenského dopisy, z nichž některé jsou shrnuty v díle *Sto listů Jana Amose Komenského*³² (viz další kapitola), *O sobě*,³³ *Vlastní životopis*.³⁴ Bohužel jeho *Vlastní životopis* začíná až lešenským pobytem, prakticky až rokem 1632 a zabývá se spíše jeho odbornými publikacemi tj. pedagogickými spisy, pansofickými a všenápravnými. 20. léta, v nichž napsal díla, která rozebírám, v jeho *Vlastním životopisu* zaznamenána nejsou. Životní události, často velmi tragické, vždy hodnotí jako věřící křesťan a snaží se porozumět boží vůli, která je v nich ukryta. V tomto duchu vlastně vede i své farníky, aby všechny těžké okolnosti života snášeli bez protivenství a v důvěře v boží úmysly. Ve všech rozporech i náboženství usiluje o to, aby se lidé uměli dohovorit, aby si vysvětlili svá stanoviska, neprosazovali jen mínění své, ale uvažovali i o tvrzení svých odpůrců. Je

to odraz jeho přesvědčení, že žádné spory se nemají řešit válkami, ale dohodou mezi národy. Nikdy není militantní; ani v politických záležitostech a ani v náboženských. Tyto myšlenky se

---

³¹MOLNÁR, Amedeo - REJCHRTOVÁ, Noemi. *Jan Amos Komenský, O sobě*. Praha: Odeon 1989, KLÍMA, J. V. *Jana Amose Komenského: Vlastní životopis*, Praha: Ústřední nakladatelství a knihkupectví Učitelstva Československého v Praze VII, Společnost s.r.o, 1920, RYBA B. *Sto listů Jana Amose Komenského*, Praha: Jan Laichter v Praze, 1942.

³²RYBA, Bohumil. *Sto listů Jana Amose Komenského*. Praha: Jan Laichter v Praze, 1942 str.

³³MOLNÁR, Amedeo - REJCHRTOVÁ, Noemi. *Jan Amos Komenský, O sobě*. Praha: Odeon, 1989.

³⁴KLÍMA, Jiří Václav. *Jana Amose Komenského: Vlastní životopis*. Praha: Ústřední nakladatelství a knihkupectví Učitelstva Československého v Praze VII, Společnost s.r.o 1920.

projevují zejména v dopise bratřím Půchovským z Amsterodamu 10. února 1670.³⁵ Jeho víra v Boha je především důvěrou v dobrého Boha přestože člověk prochází krutými situacemi.³⁶ „Navrat’ se k nám, Bože, kterýž jsi nás zavrhl a uděl nám pomoci před nepřáteli. Nebo nemáme v kom doufati kromě tebe.“³⁷

Jan Amos Komenský se narodil 28. března 1592. Žil v měšťanském prostředí v Nivnici u Uherského Brodu a jeho rodina zaujímala přední společenské postavení ve venkovském prostředí. Tato oblast měla odedávna živé styky s uherským prostředím. Jeho otec Martin byl členem Jednoty Bratrské, Jan Amos tedy vyrůstal od dětství v prostředí Jednoty. Členy byli jak chudí, tak bohatí lidé. Kolem roku 1600 měli v bratrském domě poměrně bohatou knihovnu a Komenský tedy mohl studovat z jejích svazků. V Uherském Brodě žil Jan do svých dvanácti let. "Brodský sbor se vyznačoval značným konfesijním sebevědomím. Jeho duchovní správcové dbali o zachování osobitosti Jednoty vedle církve podobojí a vzpírali se unii s ní."³⁸ Jan Amos Komenský přilnul v tomto směru k Jednotě. Roku 1604 zemřeli Komenskému jeho otec i jeho matka. Žil poté u své tety v Strážnici, kde se pohyboval též v prostředí sboru Jednoty Bratrské.³⁹ ⁴⁰ Jeho druhy tam byli Matouš Konečný, který zemřel roku 1622 a Pavel Kovář, Fabricius, který zemřel v Lešně roku 1649. Chodil též do bratrské školy s Mikulášem Drabíkem. „Mezi evangelíky a Bratry panovala dobrá shoda“.⁴¹ Komenský si později stěžoval na nízkou úroveň vzdělání v těchto školách, například se zde nevyučovala latina. Poté odešel na studia do Heidelbergu. V Heidelbergu a v Herbornu byli jeho učiteli Piscator, Ravensperg, Alsted a Gutberleth, Pareus, Copenius, Altig

---

³⁵RYBA, Bohumil. *Sto listů Jana Amose Komenského*. Praha: Jan Laichter v Praze, 1942, str. 296.

³⁶Přínos pro filozofii a povahy Boží existence je spis *Truchlivý* (rozsáhlý spis), který je jeho nejnějnějším hledáním Boha, je o tom, jak se vypořádává s vírou v Boha - poslední spis.

³⁷*Opera Omnia*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1978 str. 64.

³⁸ŘÍČAN, Rudolf. *Jan Amos Komenský, muž víry, lásky a naděje*. Praha: Kalich 1971, str. 14.

³⁹Jednota bratrská byla zakládána na myšlenkách Petra Chelčického - (1457 založena v Kunvaldu bratrem Řehořem). Ideové učení Petra Chelčického: mravní kázeň, dokonalá chudoba a neodpírání zlu násilím - protiváha Žižkovu válečnému šíření kališnické víry. Po roce 1620 zrušena. (Čeští bratři odešli do Polska (zejména do Lešna), dalších protestantských zemí a Ameriky. V Čechách byla později obnovena Jednota bratrská jako Jednota českobratrská - Jan Blahoslav biskupem 1557 (ve 34 letech biskupem). Jednota Bratrská vydala Bibli kralickou.

⁴⁰ŘÍČAN, Rudolf. *Dějiny Jednoty bratrské*. Kalich, 1957.

⁴¹ŘÍČAN, Rudolf. *Jan Amos Komenský, muž víry, lásky a naděje*. Praha: Kalich 1971, str. 15.

a Scultet, u kterých se inspiroval v úvahách o metodice vyučování.⁴² Množství poznatků, které tehdejší bádání přineslo, vytvořilo jistý podnět k tomu, aby tyto poznatky byly přeneseny mezi studenty. Šlo o to, aby vyučování bylo pokud možno názorné a tedy i rychlé a účinné a aby bylo přiměřené rozvoji dětského myšlení. Podle profesora Vladimíra Sadka⁴³ se tehdy aktuální metodikou vyučování zabýval i známý pražský rabín Rabi Lévi.⁴⁴ Byl to současník Rudolfa II a významný činovník pražské židovské obce. Zabýval se též metodikou učení a problémem, jak děti naučit záplavě poznatků. Tvorba metod rychlého a kvalitního učení byla předmětem bádání i více soudobých intelektuálů.⁴⁵

Jeho rodina a příbuzní patřili do Jednoty Bratrské, která navazovala na vystoupení Jana Husa a ke které patřila asi desetina obyvatelstva. Právě Jednota Bratrská nadaného žáka vyslala patrně na své náklady na vyšší studia do německého Herbornu. Jan Amos Komenský předtím ještě zdokonaloval své vzdělání v latinské škole v Přerově. Protože dokonalá znalost latiny byla nezbytná pro jakoukoliv duševní činnost v té době. V Herbornu projevuje svůj kritický postoj k technickému učení a též na něj silně působí reformátor Wolfgang Ratke a jako metodik a pedagog Johann Heinrich Alsted. Po třech letech studoval i rok v Heidelbergu.

2.2 První pastorská léta (1611-1621) do Bílé Hory

Po studiích v Německu se stal učitelem na bratrské škole v Přerově. Po vysvěcení na kněze byl pověřen vedením farnosti ve Fulneku. V roce 1618 se oženil s dcerou přerovského purkmistra Magdalénou Vizovskou⁴⁶ a záhy přišly na svět dvě děti. Při cestách po Moravě v rámci svého úřadu pracoval na mapě Moravy. Po bitvě na Bílé Hoře nastalo pronásledování

⁴²MOLNÁR, Amedeo - REJCHRTOVÁ, Noemi. *Jan Amos Komenský, O sobě*. Praha: Odeon 1989, str. 41.

⁴³*Detektor: Golem* (relace v ČT). Připravili J. STEHLÍK a W. POLITKOVIČ, Česká televize 2008 - PhDr. Vladimír Sadek.

⁴⁴NOVÁK, Jan Václav. *Jan Amos Komenský, jeho život a spisy* Praha 1932 str. . 62 - 104, 353 - 358. 593 - 609

⁴⁵KLÍMA, Jiří Václav. *Jana Amose Komenského: Vlastní životopis*, Praha: Ústřední nakladatelství a knihkupectví Učitelstva Československého v Praze VII, Společnost s.r.o 1920 str. 21 - 22

⁴⁶Komenský dvakrát ovdověl, jeho první ženou byla Magdaléna Vizovská, druhou Marie Dorota Cyrillová, třetí Jana Gajusová.

nekatolíků, které se stále stupňovalo. Komenský se uchýlil do obce Žerotín. Tady může setrvat, i když s problémy až do roku 1628, kdy mandátem z 31. července dostává nekatolická šlechta šestiměsíční lhůtu k vystěhování ze země a on a většina jeho sboru je nucena emigrovat do polského Lešna. Právě čeští a moravští bratři⁴⁷ zachránili Lešno před dobytím Švédy roku 1654. Zde se mohl několik let věnovat své pedagogické a pastorské a didakticko-metodické práci.

2.3. První období, prožitky, které ovlivnily ranou literární tvorbu Jana Amose Komenského:

Jde o období od roku 1616 až zhruba do roku 1630.

Řadíme sem literární díla jako jsou *Listové do nebe*, *Truchlivý* a *Labyrint světa a ráj srdce*, *Nedobydtelný hrad*, *Pres Boží*, *Kšaft umírající matky Jednoty Bratrské*.⁴⁸

Komenský nastoupil v Přerově jako učitel školy Jednoty Bratrské a jako správce sboru Jednoty Bratrské ve Fulneku. První období jeho veřejné činnosti bylo poměrně šťastné. Jako učitel, který přicházel s novými metodami měl úspěch u žáků, u rodičů i u veřejnosti. Jeho metody se opíraly o vlastní zkušenosti jako žáka a o seznámení se s pedagogickými názory a metodami za pobytu v Heidelbergu. Zde na něho zapůsobila zejména Koperníkova díla: *O oběžích nebeských sfér* a pedagogická směřovala především k názornému vyučování a respektovala přiměřenost věku žáků. I v osobním životě lze mluvit o šťastném období. Co se Komenského ovšem už v této době jako velký problém dotýkalo, byla velká sociální nerovnost. Tu poznal za svých toulek po Moravě, kdy sbíral národopisný a geografický materiál pro úmysl vytvořit mapu Moravy. Viz dopis: „Mají plné skříně kožichů, šub, sukní, kabátů, až molové to hryžou; my mezitím odpolu nazí chodíme.“^{49 50}

---

⁴⁷V USA a v nejrůznějších částech světa nyní existují jako moravští bratři, (je zde i Komenského dcera), kteří drží zázemí Jednoty bratrské dodnes.

⁴⁸*Opera Omnia*. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd 1978.

⁴⁹*Toulky českou minulostí* 445. schůzka: O sloupech u cesty [rozhlasový pořad]. Autor: Josef VESELÝ ČRo Dvojka 4. ledna 2004 v 08:04, repríza čtvrtek 18:00.

⁵⁰*Opera Omnia*. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd 1978 str. 165.

Jeho sociální citění se např. projeví v malém spisku Lukianovy dopisy Saturnovi, kde působivým obrazem píše o překypujícím bohatství jedněch a nezměrné chudobě druhých. Již zde vidíme jeho velkou citlivost pro rozpory současného světa.⁵¹

Tento nadějně se rozvíjející Komenského osobní i veřejný život byl ale přerván událostmi po bitvě na Bílé Hoře. Nastala násilná rekatolizace a pronásledování nekatolíků, což se vztahovalo samozřejmě i na Komenského.

Komenského postihlo též období tragédie: na mor provázející začátek Třicetileté války mu zemřela žena a dvě děti. Obojí způsobilo, že Komenský začíná vnímat svět jako prostému člověku nepřátelský, plný rozporů, problémů a řetězů lidských tragédií.

Perzekuce po Bílé Hoře se však na Moravu, kde žil, nedopadala v prvních letech tak tvrdě, jako v letech pozdějších. Komenský se sice na čas musel skrývat odloučen od rodiny, ale později se uchýlil na panství Karla Staršího ze Žerotína v Brandýse nad Orlicí, kde byl tímto šlechticem chráněn a mohl se věnovat své práci. Oženil se podruhé s dcerou seniora Cyrilla (1624).

Po začátku Třicetileté války Komenský stále doufal, že se poměry obrátí ve prospěch nekatolíků. Sám se o to i snažil přičinit.

„Krátko nato byl Komenský pověřen poselstvím – dojet ke dvoru bývalého českého krále v Haagu Fridricha Falckého a odevzdat mu jako dar české šlechty výtisk věstníku slezského jircháře Kryštofa Kottera, který předpovídal konečné „vítězství“. Příznivý ohlas však tato cesta neměla. Také se zde projevil Komenského sklon věřit příznivým proroctvím, které vyslovovali lidé, kterých si vážil a proto jim věřil.

V červenci 1627 vydal císař Ferdinand II. Obnovené zřízení zemské, čímž se dědičnými vládci stali Habsburkové. Podle tohoto nařízení se stalo jediným povoleným náboženstvím náboženství římskokatolické a kdo je nepřijal, musel se ze země vystěhovat. Lhůta na vystěhování byla pouhé tři měsíce.

---

⁵¹NOVÁK, Jan Václav : *Jan Amos Komenský, jeho život a spisy* Praha 1932, str. 38 - 39.

Od Jednoty dostal Komenský za úkol najít pro sbor azyl v Polsku. Našel jej v polském Lešně, kde bylo již i české protestantské zázemí z dřívějších let perzekucí. Celý sbor se ovšem musel do Lešna uchýlit tajně. Byl to problém zejména pro poddané, kteří byli v držení svých pánů. Stěhovaly se celé rodiny s tím majetkem, který bylo možné vzít s sebou.

První léta v Lešně byla poměrně klidná.

Komenský zde rozvíjí svou literární činnost, ale i další koncepty.

Inspirován Campanellou⁵² si uvědomil, že veškeré lidské vědění by se mělo uspořádat ve smysluplný a navazující celek. Zde se tedy rodí jeho pansofické pozdější záměry.

Dále zde rozvíjí své pedagogické metody, které se v tu dobu poměrně rychle šíří a Komenského osobnost se stává známou.

Věhlas a zájem odborné veřejnosti mu získala soustavně uspořádaná učebnice latiny *Brána jazyků otevřená*, která byla záhy překládána do řady evropských jazyků.

Také ovšem dochází k dalšímu projevu jeho sklonu k víře v možná proroctví. Do rodiny Komenského se dostává Kristina Poniatovská, osiřelá dcera žerotínského knihovníka. Vždy jde o proroctví vyslovující naději na příznivý zvrat v osudech nekatolíků. Tato dívka se svými proroctvími stala významnou osobou v tehdejší životě Jana Amose Komenského.

V této době se Komenskému podařila řada dalších věcí. Převést bratrskou tiskárnu z Kralic. Měl k dispozici knihovnu, kde se mohl seznamovat s vědeckými objevy té doby a jako profesor na gymnáziu si mohl své pedagogické vědecké metody ověřovat a zdokonalovat. V nich zejména vedle metodických principů zdůrazňoval dostupnost vzdělávání pro chudé i bohaté, pro dívky i chlapce. Ve vzdělání viděl sílu, která k dobrému obrátí svět.

Naděje českých nekatolíků skončily smrtí švédského krále Gustava Adolfa, který padl 16. listopadu 1632 a bitvě u Lutzeny a smrtí „zimního českého krále“ Fridricha Falckého v témže roce. Rovněž naděje spojené s Albrechtem z Valdštejna, skončily zavražděním

---

⁵²Tommaso Campanella - italský filosof, theolog, astrolog a básník.

Albrechta z Valdštejna z popudu Ferdinanda II. 25. února 1634. Zemřel též Karel Starší ze Žerotína a Rauprecht Lesczynsky, dosavadní sponzoři Jednoty Bratrské.

Jeho díla z té doby zpopulárněla. Měla ohlas v řadě evropských zemí, a tak se Komenský stává určitou autoritou v pedagogických kruzích. Během třicetileté války došlo k několika zvrátům v jeho životě, kterými byl především požár v Lešně roku 1656 a s tím spojená ztráta studijního materiálu. Dalším zvratem v Komenského životě bylo jeho druhé odvodění. Jednota Bratrská byla perzekuována a Komenský pronásledován. Samotné jeho pronásledování se stupňovalo. Přijímá nabídku švédské královny Kristýny⁵³ na koncepci reformy školství ve Švédsku, několik let pobývá v Maďarsku, kde rovněž rozvíjí své pedagogicko-osvětové metody, posléze přijímá i nabídku z Anglie vytvořit encyklopedii, kterou by mělo být pansofické dílo *Pansofia (Vševědění)*. Tuto práci nedokončil pro politické zvraty v Anglii, neboť nebyl ani zdroj patřičných prostředků pro tuto práci prozatím dotovanou především mecenášem Hartlibem. Práce skončila i kvůli Cromwellovskému povstání⁵⁴ a na konci života působí Komenský jako správce sboru a uznávaný evropský myslitel, pedagog a náboženský filozof. Během celého života a strastiplných cest v emigraci i vzácných časech určitého poklidu psal své didaktické spisy. Šlo zejména o *Didactica Magna (Velká Didaktika)*, která shrnovala jeho pedagogické názory, zásady a zkušenosti. Významná z tohoto období je též praktická učebnice jazyků *Orbis Pictus*, která je vlastně současně jazykovým výkladovým slovníkem a stále zdokonaloval svou *Bránu Jazyků otevřenou (Janua linguarum reserata)*. Komenský pracoval na učebních textech, koncipoval teoretická,

---

⁵³Královna Kristýna - dcera švédského krále Gustava Adolfa; - švédská královna – 1626 - 1689; vládla pod poručnictvím říšské rady v čele s Oxenstiernou. Komenský s ní přišel často do styku. Velice uznávala Komenského didaktické práce, sama se podle jeho učebnic vzdělávala. Původně byla protestantkou, později konvertovala ke katolické církvi. Královského postavení se sama vzdala roku 1654 a věnovala se svým vědeckým a uměleckým zálibám, její pokusy o návrat se nezdařily. Potom usilovala o to být francouzskou královnou, což se rovněž nezdařilo. Za vlády Královny Kristýny došlo v roce 1648 již po Westfálském míru k vpádu Švédů do Prahy a na pokyn Královny Kristýny byly odcizeny Rudolfské sbírky a odvezeny do Švédska, kde jsou dodnes.

Gustav Adolf (1594 - 1632) - od 1611 švédský král. Po dlouhých válkách s Polskem dobyl východní Pobaltí; 1630 úspěšně vtrhl do říše proti císaři a katolické lize a ovládl severní a střední Německo. Zemřel na bojišti 16. 11. 1632 a s jeho smrtí do značné míry pohasly naděje českých evangelíků na návrat do vlasti.

⁵⁴Oliver Cromwell (25. 4. 1599 - 3. 9. 1658) – anglický vojenský a politický představitel.

pansofická díla, pro která byl pozván do Anglie, ale která zůstala neuzavřena, sbíral materiál pro slovník jazyka českého. Ten mu ovšem shořel při obléhání a vyplenění města Lešna roku 1656. Spravoval duchovně i materiálně sbor Jednoty bratrské. Po návratu z Anglie se trvale usazuje v Holandsku, kde zůstává až do své smrti. Umírá v roce 1670.⁵⁵

Vzdělání samo o sobě pro Komenského bylo hodnotou, která v jeho pojetí byla svázána i s úvahami o nápravě věcí lidských, neboť vzdělání vede k moudrosti a moudrost je předpokladem dobrých lidských vztahů. To vyjádřil zejména v díle *Obecná porada o nápravě věcí lidských*.⁵⁶

2.4. Sto listů Jana Amose Komenského

Samostatnou kapitolou jsou Komenského dopisy, které uspořádal univerzitní profesor Dr. Bohumil Ryba⁵⁷ a které vlastně Komenský psal během celého svého života. Doplňují vlastně Komenského životní zážitky a také jsou svědectvím o tom, čím vším se musel zabírat. Kromě zcela praktických věcí, které řeší, jsou často i filozofujícím zamyšlením nad otázkami dne. Velice často bohužel musel Komenský adresovat prosby různým sponzorům, nebo vydavatelům, jejichž klientem jako autor byl. Přitom jeho dopisy jsou často literární díla psaná i s diplomatickou vybroušeností. Lze také říci, že i v prosbách o materiální a finanční pomoc nikdy neztrácel svou lidskou důstojnost. Samozřejmě jsou dopisy také svědectvím o tom, jak těžké bylo spravovat celý sbor Jednoty Bratrské a jak občas nesnadné bylo často uplatnit vlastní práci. V dopisech se také odhaluje, jak Komenský nechtěl dát nehotové věci z ruky, jak vlastně ustavičně své již hotové práce měl snahu vylepšovat. Jde-li v této práci o útěšnost v Komenského životě, lze říci, že i dopisy mu byly zdrojem útěchy, neboť mu dovolovaly i literárně vyjádřit své úvahy. A vlastně také navázání dialogu s nadějí na porozumění jeho myšlenkám u adresáta.

Významným pramenem životopisných údajů a prožitků jsou jeho dopisy sebrané v

---

⁵⁵„Věční emigranti“

⁵⁶KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Praha : Svoboda, 1992. 3 sv. (563, 500, 594 s.).

⁵⁷RYBA, Bohumil. *Sto listů Jana Amose Komenského*, Praha: Jan Laichter v Praze, 1942.

knize *Sto listů Jana Amose Komenského*. V těchto dopisech rozpoznáváme jeho starosti materiální související se sborem Jednoty bratrské a s realizací jeho díla, jeho úvahy o koncepci jeho didaktických a encyklopedických děl, jeho vlastní životní osudy.

Sto listů Jana Amose Komenského jsou také svědectvím o jeho širokých záměrech a snahy o precizování svých děl. Často se opakuje stesk na nedostatek vlastních sil a možností plně se na odbornou práci soustředit, přesto i z těchto listů je zřetelné, jaké množství literárních, didaktických i teologických textů Komenský vytvořil. Dopisy jsou i významným literárním dílem, jsou psány vybraným jazykem a jsou často i projevem laskavé diplomacie, která předpokládá i dobrou vůli u adresáta, přestože jde často o choulostivé záležitosti (například finanční záležitosti).

Pro všechny tyto vlastnosti dopisů jsem se rozhodla alespoň některé začlenit do své práce jako výmluvné doklady k životopisným údajům a také jako svědectví o Komenského osobnosti a o otázkách, které rozvádí zejména ve svém beletristickém díle. Vybrala jsem si několik dopisů, které zahrnují i druhé útěšné období.

Do „*Sto listů Jana Amose Komenského*“ jsou soustředěny dopisy od roku 1611 do roku 1648 - čili do Westfálského míru - čili do konce nadějí na návrat exulantů zpět do Čech. Již v prvním listě adresovaném manželce Magdaleně naznačuje Komenský téma svého častého přemýšlení o povaze křesťanské víry v Boha. Již tady je patrné, že si uvědomuje, že ne všechny Boží záměry jsou člověku milé a srozumitelné. Již ale tady uvidíme to, co je u Komenského velmi silné – to je to, co je přesvědčování sebe sama, že člověk má veškerý Boží úradek trpělivě snášet a sám sebe ujišťovat o hodnotách Božího záměru. „I urodil se tento krátký ve slovích, ale hojný ve smyslu spisek *Přemýšlování o dokonalosti křesťanské*, v čemž záleží, a jak divnými k ní cestami Pán Bůh vede, koho ráčí.“⁵⁸

Další oblastí, kterou se Komenský v myšlenkách zabýval, je otázka vztahu mezi lidmi a jejich spolupráce na vybudování pospolitého harmonického světa pro lidstvo. Doklad Komenského představ je i malý obrázek v dopise Vévodovi Belzskému v alegorickém obraze

---

⁵⁸KOMENSKÝ, Jan Amos. *Přemýšlování o dokonalosti křesťanské*, Brno: Českobratrské knihkupectví, 1941. 57 s.

o dělbě práce mezi lidmi na společném díle.... „jedni pracně snášejí trámy... jiní je namáhavě otesávají...“⁵⁹

Kromě toho zjišťoval šíření svých učebnic a didaktických prací.

Někdy to byla svízelná práce, protože někdy nedocházely honoráře za jeho práci (dopisy například Janu Mochingerovi^{60 61}) V řadě dopisů přátelům zmiňuje postupy při vytvoření svých učebnic a didaktických děl a problémy, které s tím souvisejí, zároveň svědomitě spravuje církevní sbor a usiluje o výchovu jeho dalších kazatelů (vyslání mladých členů církve na studia v protestantském zahraničí).

V dopise ze září 1639 Samueli Hartlibovi^{62 63} komentuje konkrétní události související vlastně s možností demokratické diskuze ve filozofii. Na příkladu záštitplného vystoupení proti myšlenkám v díle logika Junga.⁶⁴ Uvádí i svůj zážitek jakéhosi nejmenovaného polského filozofa, který ostře kritizoval Komenského *Praeludia Conatuum Pansoficorum*.⁶⁵

Zajímavý je dopis přátelům Lešenským⁶⁶ v Londýně 18. října 1641, kde Komenský líčí své dvě pouti do Londýna. První skončila téměř ztroskotáním lodi na rozbouřeném moři a návratem zpět. Druhá pouť je zakončena slavným přivítáním v Londýně. Komenský vycítil velká očekávání anglických přátel od jeho působení a mimochodem zmiňuje, že bohužel neuměl anglicky a někteří angličtí přátelé zase neuměli latinsky, takže komunikace nebyla vždy jednoduchá. Komenský velice oceňuje bohatý církevní život v Anglii masovou účast věřících na bohoslužbách a důraz na výklad bible i jeho význam pro život věřících od kazatelů. Zároveň si všímá, že kázání je zachycováno novinkou v záznamech a sice

---

⁵⁹RYBA, Bohumil. *Sto listů Jana Amose Komenského*, Praha: Jan Laichter v Praze, 1942, str. 17.

⁶⁰Johannes Mochinger - evangelický farář a profesor rétoriky v Gdaňsku. Podrobil kritice Komenského didaktiku.

⁶¹RYBA, Bohumil. *Sto listů Jana Amose Komenského*. Praha: Jan Laichter v Praze, 1942, str. 20 - 23.

⁶²Samuel Hartlib (1595 - 1662) iniciátor Komenského pobytu v Anglii a prací na pansofických dílech patrně významná osobnost duchovního života v Anglii.

⁶³RYBA, Bohumil. *Sto listů Jana Amose Komenského*. Praha: Jan Laichter v Praze, 1942, str. 39 - 42.

⁶⁴Tamtéž, str. 17. Joachim Jung – protestantský teolog (17. století).

⁶⁵RYBA, Bohumil. *Sto listů Jana Amose Komenského*. Praha: Jan Laichter v Praze, 1942, str. 40 - 41.

⁶⁶Tamtéž, str. 47 - 55.

těsnopisem, což poslouží tomu, že ještě i v domácnostech je kázání znovu možno probrat. Rovněž chválí dostupnost a množství odborné teologické literatury. V další části tohoto důležitého dopisu líčí poměry ve školství v Anglii. Zejména s potěšením konstatuje silný důraz na nutnost vzdělání pro veškeré žactvo od útlého věku včetně rané křesťanské výchovy. Zaznamenává ale nekomentuje i určitou diferenciaci ve vzdělávání, a to tak, že šlechtická mládež má být vzdělávána stranou od plebejského lidu. Komenský zaznamenal též i zájem státu na návrh Harrisona sestavit encyklopedii tehdejších poznatků. V závěru dopisu se Komenský poněkud věnuje problémům a intrikám v anglikánské církvi, které měly i politický charakter. Ukazovalo se, že hierarchie reformované církve trpěla stejnými problémy jako církev katolická, když její duchovenstvo zbohatlo, což i zde vedlo často k morální devastaci.

V dopisech svému mecenáši De Geerovi⁶⁷ (v Londýně 19. prosince 1641) jednak děkuje za jeho finanční podporu a také vysvětluje, že bude použita na zabezpečení činnosti sboru Jednoty Bratrské. Z dopisů je také patrné, jaké starosti Komenskému správa sboru způsobovala.⁶⁸

Další dopis již píše ze Švédska 19. srpna 1642. V prvních dopisech ze Švédska různým přátelům (De Geerovi, Janu Mathiae, Jáchymu Jungovi, Janu Skyttemu) naznačuje Jan Amos Komenský, že své pansofické úvahy uspořádá do díla s názvem *Pansofia*.⁶⁹

Dalších několik dopisů je datováno z pruského Elbingu,⁷⁰ kde se Komenskému podařilo usadit a nějaký čas tady pracovat. Dokonce měl dost prostředků, aby si tu najal dům.

Zajímavý je dopis z pruského Elbingu adresovaný Vavřinci de Geerovi a Bohumíru

---

⁶⁷De Geer Ludvík (1585 - 1652) byl Komenského mecenáš. Jako potomek emigrantů se smyslem pro podporu lidí, kteří museli pro víru opustit rodnou zem. Bohatý podnikatel, který zbohatl také na dodávkách zbraní pro švédskou armádu (výroba děl) se snažil napravit své svědomí podporou vědy a poznání, proto i Komenského.

⁶⁸RYBA, Bohumil. *Sto listů Jana Amose Komenského*. Praha: Jan Laichter v Praze, 1942, str. 59 - 61.

⁶⁹Tamtéž, str. 72 - 79.

⁷⁰Tamtéž, str. 80 - 88.

Hottonovi z 10. prosince 1642.⁷¹ Z dopis je patrné, že se Komenský konečně chce nerušeně soustředit na uspořádání svého patrně pansofického díla k němuž vlastně neměl možnost si soustavně sednout. Vymíňuje si na přátelích alespoň rok klidu bez jejich naléhání a různých rad.⁷²

Ale již v dopise z Gdaňsku z dubna 1643⁷³ si Komenský opět naříká na to, že práce na je náročnější, než předpokládal, proto přepracovává svou *Bránu jazyků*.

Důležitý pro osvětlení Komenského postojů je dopis Bartoloměji Nigrinovi⁷⁴ v Gdaňsku 12. července 1643. Bartoloměj Nigrin byl konvertita, který se snažil o kompromis mezi katolickou církví a Jednotou Bratrskou. Komenský sice laskavě, ale vyjadřuje své rozhořčení nad Nigrinovým postojem a argumentuje, že hájenou pravdu nelze zaprodat za pokoj od nesnází a pronásledování. Výmluvně proti Nigrinovi argumentuje. Poukazuje i na to, že stejně vždy bude u papežské církve za kacíře. Argumentuje svou jistotou přesvědčení.⁷⁵

K problému Nigrina se vrací i v dopise Tobiáši Andrae napsaném v Elbinku 16. srpna 1644.⁷⁶ Prokazuje se, že jeho případ konvertity k římské církvi byl pro sbor Jednoty velice významný a zatěžující a pro Komenského i zdrojem mnohých zaneprázdnění vůči plánované odborné práci.

Průtahy při své odborné práci vysvětluje i v dalším dopise Bohumíru Hottonovi z Elbingu 28. září 1644.⁷⁷

Za prozatímní nesplnění svých plánovaných spisů se omlouvá i Ludvíku De Geerovi v

---

⁷¹Vavřinec De Geer - Po smrti otcově Ludvíka De Geer převzal jeho mecenášskou úlohu vůči Komenskému jeho syn Vavřinec De Geer, zavázal se i po smrti Komenského vydávat jeho díla. Podporovatelem Komenského byl i druhý syn De Geerův Štěpán De Geer.

⁷²RYBA, Bohumil. *Sto listů Jana Amose Komenského*. Praha: Jan Laichter v Praze, 1942, str. 87 - 88.

⁷³Tamtéž, str. 89 - 93.

⁷⁴Bartoloměj Nigrin (1595 - 1646) původně luterán, později přestoupil na katolickou víru a snažil se dokonce získat pro katolickou víru i Komenského.

⁷⁵RYBA, Bohumil. *Sto listů Jana Amose Komenského*. Praha: Jan Laichter v Praze, 1942, str. 97 - 101.

⁷⁶Tamtéž, str. 107 - 110.

⁷⁷Tamtéž, str. 110 - 117.

dopise z Elbingu 18. dubna 1645,⁷⁸ svému stále platícímu mecenáši. V této době nejvíce koncipoval své dílo: „*Všeobecná porada o nápravě věcí lidských*“. Toto téma se mu stále rozbíhalo do potřeby uvažovat o dalších a dalších problémech. Chtěl dílo koncipovat jako velký celek, zdá se však, že pravděpodobně cítil, že na to by potřeboval daleko více sil.

V dopise Samueli Hartlibovi z Elbinku ze dne 21. ledna 1647⁷⁹ se Komenský vyznává, že úbytek sil pociťuje zejména ve srovnání s nadšením, se kterým svou práci začínal. Sám to vysvětluje tak, že pokud psal sám z vlastní iniciativy, práce ho těšila více, než v současné době, kdy pracuje vlastně na objednávku.

Ze dne 1. listopadu je kondolenční dopis Axelu Oxenstjernovi z 1. listopadu 1649^{80 81} k úmrtí jeho ženy. Komenský se snaží kancléři poskytnout duchovní útěchu.

V dopise Janu Tolnaiovi v Lešně ze dne 2. září 1650⁸² lze datovat plánování jeho pobytu v Uhrách v Blatném potoce.

V dopise v Lešně roku 1655,⁸³ který Komenský píše svému vydavateli a nakladateli Michalu Endterovi a jímž odpovídá na jeho nabídku vydat Komenského pedagogická díla, se sám zavazuje k edici nového vydání a laskavě si vymínjuje, aby vydání bylo i formálně pěkné a doplněné četnými obrázky, aby se takovým vydáním zabránilo konkurenci ze strany různých podvodníků. Přestože Komenský ubezpečuje nakladatele, že vydání díla musí být opravdu důstojné, je zajímavé, že nikde nemluví o svém honoráři za autorství.

Důležitý pro svědectví o Komenského osudech je dopis zeťovi Petru Figulemu⁸⁴ ze

---

⁷⁸Tamtéž, str. 120 - 124.

⁷⁹Tamtéž, str. 142 - 148.

⁸⁰Axel Oxenstierna - švédský hrabě a státník, po smrti Gustava Adolfa se stal poručíkem královny Kristýny.

⁸¹RYBA, Bohumil. *Sto listů Jana Amose Komenského*. Praha: Jan Laichter v Praze, 1942, str. 173 - 177.

⁸²Tamtéž, str. 187 - 192.

⁸³Tamtéž, str. 195 - 198.

⁸⁴Petr Jablonský Figule (1619 - 1670) rodák z Čech, narozen v Jablonném n. Orličkou. Celoživotně chránělec a spolupracovník Komenského, správce a kazatel postupně několika bratrských sborů, v

dne 22. května 1656⁸⁵ napsaný po vyplenění Lešna. Komenský tu bilancuje své hmotné a rukopisné ztráty, které byly tak obrovské, že prakticky zůstal bez prostředků a zejména bez materiálu k dalším dílům. Shořel i materiál pro slovník jazyka českého shromažďovaný po 30 let. Zničen byl i majetek sboru zejména knihovny. Dopis je psán kdesi ve Slezsku, kde Komenský vlastně střídal ubytování, protože se bál vlastně i pronásledování.

V dopise lituje také ztráty rukopisu, jímž chtěl vyvrátit Descartovu filozofii a Koperníkovu astronomii. Patrně v těchto rukopisech hájí svá známá náboženská stanoviska. Figule jej též prosí, aby s pohromou v Lešně obeznámil i dosavadní mecenáše.⁸⁶

Je patrné, že stále pracuje na různých publikacích duchovního i pedagogického zaměření, které připravuje k vydávání.

Z dopisu Samueli Hartlibovi z listopadu 1656⁸⁷ je patrné, že Komenského tížily osudy zejména Jednoty Bratrské. Hledal, kde by se mohl pronásledovaný sbor usadit, aby získal ochranu úřadů. Lituje, že byl již několikrát odmítnut v Anglii a znovu se na Hartliba s prosbou obrací.

V dopise Martinu Gertichovi z 28. února 1657⁸⁸ Komenský oznamuje, že v Amsterdamu konečně získává klid na práci, nabídky i materiální zajištění rodiny i sboru.

V dopisu Samueli Hartlibovi v Amsterdamu ze dne 10. října 1657⁸⁹ se Komenský znovu vrací ke strašným ztrátám, které utrpěl on a sbor jednoty po vypálení a zpustošení města. Komenský samozřejmě vypisuje politické okolnosti válečného střetu, kterému Lešno

---

roce 1649 se oženil s Komenského dcerou Alžbětou, zemřel předčasně v roce 1671. S Alžbětou měli pět dětí.

⁸⁵RYBA, Bohumil. *Sto listů Jana Amose Komenského*. Praha: Jan Laichter v Praze, 1942, str. 198 - 201.

⁸⁶De Geer, Hartlib, Hotton, Wolzogen, Rulicz..

⁸⁷RYBA, Bohumil. *Sto listů Jana Amose Komenského*. Praha: Jan Laichter v Praze, 1942, str. 211 - 212.

⁸⁸Tamtéž, str. 213 - 216.

⁸⁹Tamtéž, str. 216 - 219.

padlo za obět', ale jako vždy věc bere jako vůli a v tomto případě trest boží, tj. s pokorou a bez výčitek. Samozřejmě Hartliba žádá / prosí o možnou pomoc.

Politické poměry v Evropě probírá poněkud i v následujícím dopise Samueli Hartlibovi v Amsterdamu 28. prosince 1657⁹⁰ s nadějemi na upevnění protestantských církví v Evropě. Zajímavé je, jak uvádí Komenský, že jeho *Světlo v temnotách* saský kurfiřt považuje za nevhodné k šíření mezi lidmi.

V dalším dopise Samueli Hartlibovi v Amsterdamu před 11. březnem 1658⁹¹ znovu Komenský vyslovuje jistou naději s pohybem švédských vojsk na vydobytí svobody protestanty. Věří v politické i vojenské úspěchy Švédska, Dánska i Norska s věcí protestantů spojené. Je zde také odkaz na vizionáře Drabíka, jemuž Komenský jak známo důvěřoval a na jeho vize i spoléhal.

Dopis bratřím do Püchova z 28. září 1660⁹² (tehdy Uhry) je zřejmě reakcí na zprávy o rozvratu sboru v Püchově, které se ke Komenskému donesly, je plný nabádání k tomu, aby se obnovilo úsilí o jednotu a dobré vztahy ve sboru.

Důležitý dopis jako svědectví o Komenském je dopis Petru Montanovi z Amsterdamu ze dne 10. prosince 1661.⁹³ Je odpovědí na žádost adresáta, aby Komenský provedl soupis svých děl. Komenskému se ze skromnosti do této práce ani nechce a uvádí, že by svá díla nejraději přivedl ještě k větší dokonalosti. Důležitá je pasáž v dopise, kde vysvětluje, že svá díla psal téměř výhradně v českém jazyce, aby posloužil svému národu k větší vyspělosti. Vysvětluje též, jak sestavoval svůj slovník jazyka českého, jehož celý přípravný materiál mu všechn v Lešně při požáru shořel. Vycházel z používaného hovorového jazyka, zaznamenával rčení, přísloví, úsloví a zřejmě by byl tento slovník vskutku velkým dílem. Dopis obsahuje jeho vlastní soupis děl.

Dopis z Amsterdamu ze dne 22. srpna 1662⁹⁴ Janu Bythnerovi se zabývá jako v řadě

---

⁹⁰Tamtéž, str. 219 - 221.

⁹¹Tamtéž, str. 227 - 229.

⁹²Tamtéž, str. 231 - 236.

⁹³Tamtéž, str. 246 - 255.

⁹⁴Tamtéž, str. 260 - 262.

jiných dopisů starostí o svého následovníka ve správě sboru. Jmenovaní jsou Petr Figulus na seniorát, David Vetter na konseniorát. Zajímavé je, že Komenský vyzývá členy sboru, aby vyslovili své připomínky k volbě, a vyslovuje názor že volba má být demokratická a opřená o všeobecný souhlas a též své připomínky pro tuto demokratickou volbu.

V dopise Jindřichu Schmetauovi z 19. února 1663⁹⁵ jde o problém marnotratného ztraceného syna. Matka tohoto mladíka se obrátila na Komenského, aby s jejím synem pohovořil a snažil se ho ponapravit. Komenský sice realisticky vnímá, jak mladík utrácí a leniví, ale s dobrotou sobě vlastní doufá v nápravu chlapce. Do určité míry se přimlouvá i za pochopení pro mladého člověka.

V dopise Janu Jakubu Redingerovi z Amsterdamu 2. dubna 1664⁹⁶ se nedokázal odpoutat od vizionářských proroctvích Drabíkových.

Komenský s Drabíkovým proroctvím spojoval své naděje na obrat v evropském politickém i duchovním vývoji.

V dopisech z Amsterdamu Rombergovi⁹⁷ se Komenský obrací na významného učitele té doby s prosbou, aby převzal do své školy jeho 17ti letého syna. Z dopisu cítíme že jde o chlapce extrovertovaného, poněkud méně si hledícího školních povinností. V několika dopisech se Komenský přimlouvá za přísné pedagogické vedení hlavně za výuku latiny a jazyků a snaží se přesvědčit svého přítele a učitele Romenbergera, aby nevedl příliš volnou výchovu. Vše to samozřejmě Komenský dělá s úctou ke svému příteli a s výmluvností, která je mu vlastní.

V dopise Antonii Bourgierové z Amsterdamu 27. března 1668⁹⁸ odpovídá Komenský na zoufalství adresátky dopisu. Ta má za to, že ve světě zavládla všeobecná zkaženost, která zasáhla i církevní sbory i všechny jednotlivce. Má za to, že Bůh musí všechno stvořit znovu. Komenský jí tento postoj vylouvá, dává jí za pravdu, že mnohé je zlé a špatné, ale toto zlo

---

⁹⁵Tamtéž, str. 263 - 265.

⁹⁶Tamtéž, str. 267 - 268.

⁹⁷Tamtéž, str. 270 - 276.

⁹⁸Tamtéž, str. 287 - 290.

není absolutní a znovu poukazuje na Boží záměry. V závěru dopisu Komenský vyslovuje svojí určitou bezradnost nad mnoha vykladači Božího poselství. Klade si otázku, která z nich jsou pravdivá a jak to poznat.

Poslední dopis v tomto výboru je adresován Mikuláši Drabíkovi.⁹⁹

V řadě dopisů je patrné, s jakými finančními problémy sbor i sám Komenský zápasili a jak bylo obtížné získávat podporu i tuto podporu dělit mezi jednotlivé části církve.

---

⁹⁹Tamtéž, str. 300.

3. Charakteristika útěšné tvorby

Jedná se o listy z první poloviny 17. století, kdy Komenský píše velké množství spisů, které bývají označovány jako „spisy útěšné“, tedy konsolace. K tomuto žánrovému vymezení je třeba dodat, že od typických rysů žánru konsolace se odlišují svým sociálním, nábožensko-politickým a národním akcentem (*Truchlivý, Listové do nebe, Kšaft, Labyrint světa a ráj srdce*) a také důrazem na vystižení dokonalého křesťanství (*Přemýšlování, Nedobytedlný hrad, Pres boží, O sirobě, Hlubina bezpečnosti, Výhost světa*).

Tohoto Lešenského poklidného období využil k sepsání několika děl. Z pedagogických šlo zejména o Informatorium školy mateřské a *Janua linguarum reserata* (*Brána jazyků otevřená*), významné učebnice jazyka a také v tomto období vznikla díla, kterými se zejména chci zabývat tj. *Listové do nebe, Truchlivý* a *Labyrint světa a ráj srdce*. *Labyrint světa a ráj srdce* vyšel v roce 1631. V tomto poklidném nejprve žerotínském a potom lešenském období vznikla také jeho literární díla. *Janua linguarum reserata* Komenského proslavila po celé tehdejší Evropě a byla převáděna do mnoha dalších jazyků.

4. Útěšná tvorba Komenského

4.1. Listové do nebe

Ve svém raném díle *Listové do nebe*¹⁰⁰ se Komenský velice zabývá vlastně sociálními nerovnostmi mezi lidmi a údělem chudých lidí. Opírá se o novozákonní blahoslavenství, o jeho hodnoty před Bohem. V tom, jak Komenský rozvádí obrazy chudých lidí je nejenom Bohu představuje, ale zároveň jakoby Boha vybízeli k tomu, aby těmto chudým lidem svým milosrdenstvím pomohl.

Listové do nebe byly vydány roku 1619 v Olomouci.

Forma dopisů, odpovědí a rozhovorů byla tehdy dost užívanou literární formou. Komenský ji použil k tomu, aby vyjádřil svůj pohled na problémy tehdejšího světa a i když dílo vzniká v poměrně utěšených dobách jeho života, svědčí i o Komenského silném vnímání nespravedlnosti současného světa a předznamenává jeho téměř hlavní celoživotní úsilí o „nápravu věcí lidských.“ To jest o změnu současného světa k větší sociální a všelidské spravedlnosti. Samozřejmě, že v ohledu svého náboženského přesvědčení vyjadřuje snahu o jejich smířlivé řešení s apelem na dobrou vůli každého člověka konat dobře.

První částí je První list lidí chudých k Kristu Pánu.¹⁰¹

Zde Komenský působivě mluví jakoby hlasem chudých lidí prosících Krista Pána o pomoc a milosrdenství.

Následuje Odpověď pána Ježíše Krista na suplikaci lidí chudých.¹⁰²

V ní Komenský jakoby ústy Krista Pána jednak vyslovuje chválu chudým lidem za to, že se s důvěrou k Bohu obracejí, ujišťuje je o své spravedlnosti a nabádá lidi k důvěře v tuto

---

¹⁰⁰*Opera Omnia. Praha* : Nakladatelství Československé akademie věd, 1978.

¹⁰¹Tamtéž, str. 165 - 168.

¹⁰²Tamtéž, str. 168 - 170.

spravedlnost. Komenský se tutéž vyslovuje proti násilnému řešení sociálních problémů ozbrojenou vzpourou „mečem“. Nabádá člověka k trpělivosti a v důvěru v Boží spravedlnost.

Další kapitolou je Druhý list k bohatým.¹⁰³ Zde Komenský jakoby prostřednictvím Krista Pána vyslovuje kritiku hamižnosti bohatých a jejich doslova vykořisťování chudých lidí. Nabádá bohaté k soucitnému jednání s chudými. Dokonce naznačuje, že by se bohatí měli postarat o rovnost mezi lidmi. Bohaté Komenský přesvědčuje o jejich roli několika příměry z Nového zákona. O žádoucné milosrdenství bohatých vůči chudým. Miluj bližního svého jako sebe samého¹⁰⁴ a co nechceš , aby Ti bylo činěno, nečiň ty druhým.

Další kapitolou je Odpověď bohatých na psaní Kristovo.¹⁰⁵ V této kapitole se bohatí ohrazují proti nářkům a stížnostem chudých lidí, poukazují na to, že ne vždy jde o lidi poctivé a jejich stesky nejsou vždy oprávněné. (Komenský tu barvitě líčí i nectnosti chudých lidí.) Nezatajuje, že i na jejich straně je velká část viny za jejich bídu a to lze považovat za snahu nastavit jim zrcadlo kritiky, po níž by na jejich straně mělo dojít k zlepšení.)

Podle autorů spisu „*Opera Omnia*“¹⁰⁶ jde kromě vylíčení sociálních skutečností „o spor o theodicii“ „proč nejvyšší dobrotivý, spravedlivý a všemohoucí Bůh dopouští na světě, který stvořil a řící, zlo a zjevné bezpráví“.¹⁰⁷ Též tu Komenský vyjadřuje přesvědčení bohatých , že za chudobu si člověk může sám, že se málo snaží a je lenivý proti své bídě něco učinit. Celý výklad Komenský vlastně adresuje chudým lidem, aby si vlastně byli vědomi svých vlastních nedostatků v úsilí o překonání své vlastní bídy. Cítíme, že Kritika pasivity chudých lidí je do značné míry oprávněná a

má vlastně chudého člověka probudit k tomu, aby o svůj lepší život poctivě usiloval. Též naznačuje, kdo všechno by chudým lidem měl být nápomocen, například obec.

Závěrečnou kapitolou je Odpověď veřejná Krista Ježíše.¹⁰⁸ Zde Komenský shrnuje

---

¹⁰³Tamtéž, str. 170 - 172.

¹⁰⁴Mt 22,39.

¹⁰⁵*Opera Omnia. Praha* : Nakladatelství Československé akademie věd, 1978, str. 173 - 175.

¹⁰⁶Tamtéž.

¹⁰⁷Tamtéž, str. 180.

¹⁰⁸Tamtéž, str. 176 - 179.

svůj tehdejší světonázor. Je třeba trpělivě konati vše podle dobrého svědomí, jak u chudých, tak i bohatých a je třeba trpělivě věřit v boží milosrdenství a správnost jeho úmyslů s lidmi. Tento teologický problém je také další velké téma Komenského myšlení.

4.2. Truchlivý

Dalším dílem tohoto útěšného období je *Truchlivý*.

Celý spis se stává ze čtyř dílů, první dva byly napsány za poměrně pokojných „útěšných“ časů prvního 1620-1630. Třetí a čtvrtý díl vznikly (byly napsány) v časech hlubokého zklamání a hořkosti po skončení třicetileté války tzv. Westfálským mírem, který znamenal mj. konec nadějí českých nekatolíků na návrat do vlasti. První díl vyšel roku 1624, druhý díl roku 1626 a oba díly byly hojně překládány a vydávány v Německu 1628-9, v Prešpurku 1626, pravděpodobně ve Frankfurtu. K ohlasu bezpochyby přispívalo i to, že řešil některé problémy evangelických sborů té doby. Zejména jejich spory. Komenský opět používá formu dialogu, kde jednotlivé strany vedou spor. Stranami jsou také Truchlivý, Rozum, Víra a Kristus, který je konečnou autoritou. V obou těchto prvních dvou dílech zaznívá silně myšlenka Komenského vlastenectví a jeho obavy o osudy českého národa a o jeho ohlasu svědčí i to, že se šířil v četných opisech.¹⁰⁹

V *Truchlivý I*. Truchlivý jako jedna strana dialogu vystupuje jako žalobce všelikých lidských problémů a na námitky druhé strany dialogu Rozumu, že nic není jenom tak zlé, vrší vždy nové a další obžaloby a námitky. Rozum odpovídá: „kdo ztratil majetek, nic neztratil. Kdo poctivost a bezpečnost ztratil, polovici ztratil, ale kdo naději ztratil, ztratil vše.“¹¹⁰

Truchlivý však namítá, že naděje bývají plané a člověk sám sebe planou nadějí oklamává. Komenský v roli rozumu Truchlivého uklidňuje, že všemu zlému musí být jednou konec a že je třeba takto nazírat věci lidské a vírou v lepší budoucnost se utěšit.

Do dialogu vstupuje Víra.

---

¹⁰⁹Tamtéž, str. 1 - 101.

¹¹⁰Tamtéž, str. 25.

„Víra: Ej není-li naděje u lidí, u Boha raditi může, kde žádný tvor raditi nemůž.“¹¹¹

Komenského jako vždy východisko znamená uvěřit ve správnost konečného úmyslu Božího. Truchlivý namítá, že Bůh člověka neslyší, naopak se proti němu zatvrdil a sám ho pronásleduje a trestá. Truchlivý námitky stupňuje. Bůh se nejen zatvrdil a uvrhl člověka do bláta. Dokonce Boha nazývá nepřítelem. V takovém duchu pokračuje dialog dál. Na jedné straně působí líčení trpkého osudu člověka na tomto světě a abstraktní útěchy, které se mu dostává vírou v Boha. Postoj Komenského jako mluvčího víry a rozumu je postojem křesťanského kazatele, který musí pochybující přesvědčovat o správnosti Božího úmyslu s člověkem.

Truchlivý opakuje svůj kritický pohled na stav a projevy současného světa a života. Obrací se k Bohu, Kristu a proč tomu tak musí být, jaký záměr Bůh s člověkem prostřednictvím těchto zkoušek má. Bůh odpovídá Truchlivému, že ke krutému postoji vůči člověku sáhl z rozhořčení nad člověkem. A jako zkoušku jeho schopnosti v této těžké situaci obstát. „Když hladový lev zvěř dáví, kdo jej odžene?“ Kristus jako Bůh dále vypočítává všechny nepravosti člověka jako důvod svého rozhořčení. (aniž si připouští, že ho takového stvořil) Komenský obdobně slovy Truchlivého vztahuje i nepřízeň Boží na jeho církev.

Bůh odpovídá nespokojeně s existencí různých proudů v křesťanství. I to jakoby je považování za projev pýchy člověka.

Komenský v barvitých obrazech obšírně líčí¹¹² a jakoby slovy Krista ospravedlňuje jeho kruté tresty vůči lidstvu. Vše zlé všechny útoky vůči lidem, všechno zabíjení a trápení se jakoby

děje z Božího dopuštění a z Boží vůle. Člověk si nic jiného prý nezaslouží. Truchlivý se snaží obměkčit Krista a jakoby vysvětlit, že z tak ponižujícího postavení člověka těžko může dojít k jeho duchovnímu uzdravení. V tomto duchu polemiky Truchlivého s Kristem o těžkém osudu člověka a jeho beznaději a vedle toho Kristově nesmiřitelnosti pokračuje další text.

Pak nastává obrat. Kristus sice zdůrazňuje své obrovské rozhořčení, ale zároveň sděluje, že to, kam lidstvo doputovalo, rozlítostňuje i jeho samého. Bůh má sice na kruté

---

¹¹¹Tamtéž, str. 27.

¹¹²Tamtéž, str. 31 - 32.

potrestání právo, ale sám je milosrdný, protože není člověkem, ale je Bohem. Vypočítává, zda je v tomto světě vůbec někdo, kdo o jeho milosrdenství usiluje. Ani duchovní správci křesťanstva to údajně nečiní („pastýři“).

Truchlivý namítá,¹¹³ že Bůh nerozliší ani mezi zbožnými a bezbožnými. Bůh ho odbývá, že zbožný má ze své zbožnosti morální užitek a to mu k zadostiučinění stačí. Bezbožný údajně stejně dopadne zle. Nadto zbožní jsou vedeni Bohem do království nebeského, které dostanou jako odměnu, bezbožní budou v tomto smyslu zatraceni. Truchlivý namítá, proč ale bezbožní mají tolik výhod na tomto světě.

Komenský jako nepochybující o vůli Kristově namítá, že Bůh je milosrdný, soucitný i k těmto lidem. Trestá, aby vychovával. „koho miluji, toho trestem navštěvuji.“¹¹⁴

Komenský vyjevuje i další rozpory. Trestá-li Bůh své věrné následovníky, uvádí je v posměch a trápení od ostatních a připouští jejich přesvědčení o neexistenci spravedlivého Boha.

Komenský jakoby ústy Boha vyčítá křesťanům, že ne vždy se chovají podle Písma a humánně (slouží vojskům, různým pánům atd.).

Truchlivý opět vysvětluje, že člověk je přiveden do situací, že jinak nemůže a jakoby i jedná proti svému svědomí. Duch chce, ale tělo jinak nemůže a musí jednat proti svému svědomí. I to je vlastně důsledek špatného uspořádání světa.

Dialog spěje k závěrům a Komenský v duchu křesťanského světa přesvědčení vysvětluje, že milosrdný a vševědoucí Bůh nejenom královstvím Božím po smrti, ale i spravedlivě i na tomto světě člověka odmění, pokud si to on zaslouží. Člověka i národy i církve odmění, pokud si to ony zaslouží. Komenského apel je oboustranný. Člověk má v dobrém žít a trpělivě věřit v Boží spravedlnost, Bůh má člověka vidět ve všech jeho trápeních a tuto spravedlnost a milosrdenství mu poskytnout.

Tuto část uzavírá chvála Truchlivého vůči dobrotivému Bohu. Svou vírou se

---

¹¹³Tamtéž, str. 32.

¹¹⁴Tamtéž, str. 41.

Komenský chce osvobodit od všech svých pochybností.

Truchlivý I. je uzavřen kapitolou „Vzdychání Truchlivého nad rozmáhajícím se protivenstvím tesklivého“.

V této kapitole Komenský shrnuje své myšlenky. Bůh je milosrdný, Komenský vyslovuje přesvědčení, že člověk si toto milosrdenství zaslouží. „Spravedlivý jsi, ale my jsme hřešili, hřešili jsme, známe se, avšak neztracuj nás s nepravostmi našimi...“.¹¹⁵ Prosí však též Boha o vnesení spravedlivého pořádku do lidského světa, do rozbrojů mezi národy i mezi křesťany a věřícími. Komenský jakoby přesvědčuje Krista, že to vše bude i k jeho, Kristově slávě.

4.3. Truchlivý II.

Tento druhý díl byl sepsán již po začátku třicetileté války. Odráží se v něm zážitek války, a válku provázející morové epidemie.

Bída člověka ústy Truchlivého se ještě prohloubila. Jeho naříkání vyjadřuje beznadějnou dobu.¹¹⁶

Zdůrazňuje, že nejde o jeho osobní situaci, ale o osudy celé skupiny lidí, národa, církve.¹¹⁷

Reagující rozum zdůrazní opět lidské slabiny, které dávají Bohu oprávnění k trestu.¹¹⁸ Komenský zde silně ústy Truchlivého promlouvá o vztahu k vlasti a národu. Osudy lidí ho hluboce skličují. Rozum opět opakuje přesvědčení o všemocnosti a moudrém božím řízení světa. Naznačuje, že je třeba ve všech i těžko přijímaných božích záměrech hledat smysl. Je zde vlastně vyjadřováno, že Bůh vede lidskou společnost i prostřednictvím utrpení a tím jí vlastně chce dovést k hledání, jak zlo překonávat. I další argumentace rozumu má filozofický

---

¹¹⁵*Opera Omnia. Praha* : Nakladatelství Československé akademie věd, 1978, str. 63.

¹¹⁶Tamtéž, str. 73.

¹¹⁷Tamtéž, str. 74.

¹¹⁸Tamtéž, str. 76 - 77.

obsah: vše je konečné, smrtelné, tedy i bídy jsou a trápení jen do času.

Komenský též nabádá k ukončení soucitného hořekování byť oprávněného, ale hlavně je třeba hledat reálné cesty k žádoucí změně. S argumenty Rozumu se Komenský v roli Truchlivého zcela nesmiřuje. Vypočítává, jaké všechno zlo se děje a obrací se na Rozum, vlastně i na Boha, zda to vše je nezbytným prostředkem výchovy člověka a lidské společnosti. Komenský sebe i čtenáře usilovně přesvědčuje, že každý Boží úmysl směřuje nakonec k dobru.¹¹⁹

Používá k tomu řady konkrétních příměrů ze života. (Lékař a pelyněk, voda v řece a v potrubí...) Proti Truchlivého neustálým a pokračujícím pochybnostem staví Rozum Boží nevyzpytatelnost. Na toto nepochopení lidskou logikou má podle Rozumu Bůh právo. Jakoby Komenský říkal, že člověku nezbyvá, než se podrobit, ale zároveň, jak je u Jana Amose Komenského pravidlem, neopomene věřit, že konečný úmysl Boží je dobrý. Polemika pokračuje řadou konkrétních obrazů, jako argumentů vůči Rozumu, tedy i Bohu, které dovede Komenský literárně velice působivě vykreslit.

Závěrem této části je kapitola „Plesání Truchlivého nad sliby Božími rozveseleného“.

Komenský zde v roli kazatele promlouvá k čtenáři a vybízí ho k neochvějné víře v jeho konečnou spravedlnost a milosrdenství.

Truchlivý byl prvně vydán roku 1622 či spíše 1623, druhý v roce 1624.

Říčan¹²⁰ uvádí, že toto dílo psal Komenský v hlubokých úzkostech, kdy si hledal otázku o pravém charakteru Boha. Pro odpovědi se obracel do textů v *Bibli*, hlavně k proroku Jeremiášovi a prostřednictvím argumentů Rozumu, Víry i jakoby samotného Boha se dopracovává k vysvobozujícímu stanovisku: víra v Boha člověka nejenom posílí, rozptýlí jeho pochybnosti a dá mu naději do budoucna.¹²¹ Naděje je jakoby hodnota sama o sobě proti malomyslnosti a sklíčenosti. Komenský si řešil svůj příběh, ale jeho slova jsou určena i komunitě sborů a širokému čtenářstvu.

---

¹¹⁹Tamtéž, str. 78.

¹²⁰ŘÍČAN, Rudolf. *Jan Amos Komenský, muž víry, lásky a naděje*. Praha: Kalich, 1971.

¹²¹Tamtéž, str. 25.

Kromě tohoto posláni díla zde Komenský vlastně též téměř realisticky vylíčil sociální a vůbec lidské poměry své doby.

4.4. Truchlivý III.

Stejně úvahy opakuje i o mnoho let později v Truchlivém III.

Zde ještě ostřeji vyhrocuje žaloby na nejkřutější soužení, která Bůh – Hospodin- seslal na svůj lid. Text je opřen o Starý Zákon, kde zejména z Pláče Jeremiášova, z Žalmů a dalších cituje podoby tohoto soužení. Zde také pro pojmenování Boha používá téměř důsledně starozákonní slovo Hospodin.

Uzavírá stejně jako ve všech uváděných dílech tak, že toto všechno jsou zkoušky a že Hospodin skrze utrpení vede svůj lid k moudrosti a k sebepoznání.

4.5. Nedobydtelný hrad

K útěšným spisům Jana Amose Komenského se řadí i spisek *Nedobydtelný hrad*. Podle

Opera Omnia¹²² místo jeho vzniku není jasné, časově je řazen přibližně do roku 1622. Spis je adresován patrně paní Dorotě Cyrillové, ženě Jana Cyrilla, seniora bratrské církve. Později se vdovělý Komenský oženil s jejich dcerou Marií Dorotou.

V první kapitole Komenský jako vždy vymezuje své téma. Tím je lidský osud v jeho konkrétní podobě a nezbytných prožitcích. Lidské nesnáze jsou dány sociálním prostředím a sociálním zařazením člověka, ale také jeho vnitřním uspořádáním a jeho vlastnostmi. „Naposledy ani sami před sebou bezpeční nejsme pro rozličné vášně a žádosti, kteréž v sobě nosíme, jako jsou: radost, zámutek, naděje, strach, milost, nenávisť, hněv, žádost pomsty,

---

¹²²Tamtéž, str. 258 - 260.

žádost jmění, žádost cti a k tě podobné...“¹²³ Jak má člověk v této složitosti obstát?

V druhé kapitole podle Komenského lidé hledají mylné útočiště. Lidé se chtějí zabezpečit hlavně materiálně (sklady potravin, zásoba peněz, opevnění). Tato zajištění jsou pochybná a nemusí být trvalá. Proti materiálnímu zajišťování staví Komenský jako jedinou jistotu slovo boží.¹²⁴

Komenský názorně a barvitě líčí, co se může přihodit s hmotným dostatkem. Vše může pominout díky přírodním a společenským katastrofám. Žádný boháč nemá vystaráno navždy.¹²⁵ Jako příklad uvádí biblický příběh Jobův.¹²⁶

Také před smrtelnými nemocemi se člověk neuchrání. Navíc při hromadění zajištění bohatstvím se člověk dostává, jak říká Komenský, do vleku ďábla¹²⁷ tj. Dopouští se nepravostí.

Také útěk do cizí země nezajistí bezpečí.¹²⁸ Jan Amos Komenský to dokládá příběhem Davidovým. V určité krajnosti a při výčtu všech lidských zabezpečování se Jan Amos Komenský varuje i před přílišnou důvěřivostí vůči přátelům.¹²⁹ Ještě více je však třeba dbát na to, aby se

člověk nenechal zmást sliby nepřátel. V závěru této kapitoly Jan Amos Komenský hovoří o tom, jak těžké je v složitém světě nacházet bezpečné opory. A odpovídá takto: „Jest ještě jeden prostředek, a ten k vyhýbání všechněm osidlům smrti dostatečný, o čemž následuje.“¹³⁰

Třetí kapitola začíná větou: „Že jediné jest bezpečné a dokonalé v bídách útočiště, Bůh sám“¹³¹ Víra v Boha je pro Komenského útočištěm, pevným hradem, ale Komenský též

---

¹²³Tamtéž, str. 241.

¹²⁴Tamtéž, str. 242.

¹²⁵Tamtéž, str. 243.

¹²⁶Tamtéž.

¹²⁷Tamtéž.

¹²⁸Tamtéž, str. 244.

¹²⁹Tamtéž.

¹³⁰Tamtéž, str. 245.

¹³¹Tamtéž.

zdůrazňuje, že pevnost a jistotu lze odvodit také z věčnosti boží existence. A z toho, že vlastně veškerý svět je jeho dílem.¹³²

Na této konstrukci Jan Amos Komenský staví svoje další výzvy k spolehnutí se na víru v něho. Barvitými příměry Jan Amos Komenský umí zapůsobit na mysl čtenáře či posluchače.

V následujících kapitolách Jan Amos Komenský rozvádí své myšlenky o tom, co všechno znamená absolutní víra v Boha a spolehnutí na Boha, co člověk musí učinit a jak podřídit svůj osud Boží vůli.¹³³

V páté kapitole Jan Amos Komenský líčí, jaké zabezpečení se člověku dostane za jeho důvěru a víru v Boha. Často tu hovoří téměř biblickými slovy i obrazy a míní tuto ochranu člověka jako skutečné hmotné zabezpečení člověka, ale také v přeneseném smyslu, že si člověk i různé útrapy svého života dovede vysvětlit jako Boží vůli a přijmout je s pochopením.¹³⁴

V šesté kapitole rozvádí předchozí myšlenky. Lidé si kladou otázku, proč i při své víře v Boha a při své lásce k Bohu jsou stíháni životními útrapami. Jako odpověď Jan Amos Komenský má, že jde o Boží zkoušku a že i útrapy člověka posilují a činí dokonalejším.¹³⁵

Tento spis byl patrně určen jako pastýřský list těm, kdo začínali prožívat těžkosti pobělohorského pronásledování a kladli si otázky, proč tomu tak z Božího dopuštění je. Tento problém se vlastně jako červená niť vine všemi díly útěšnými. Jde o spis, který je silně proložen různými biblickými analogiemi a i jeho jazyk zejména v páté kapitole se silně vědomě připodobňuje jazyku Bible Kralické.

---

¹³²Tamtéž, str. 246.

¹³³Tamtéž, str. 248 - 249.

¹³⁴Tamtéž, str. 251.

¹³⁵Tamtéž, str. 255 - 256.

4.6. Pres Boží

Do útěšných děl 20. let 17. století velice dobře zapadá spisek Jana Amose Komenského *Pres Boží* z roku 1624. Byly pochybnosti o autorství Komenského,¹³⁶ ale obsah spisu tak silně odpovídá Komenského názorům a myšlení, že se o autorství nedá pochybovat.

Již v dedikaci se objevuje hlavní myšlenka Komenského o „užitečnosti kříže“¹³⁷ tj o roli utrpení v Božím plánu pro člověka. Jan Amos Komenský jako vždy živými obrazy a přirovnáními popisuje lidské srdce ve stavu zármutku a utrpení. Je ochromeno, neschopno vykonávat hodnotně svou službu. Vysvětluje myšlenku na biblickém příběhu z Jeremiáše o panně Judské. Následuje samotná úvaha o presu jako fyzickém nástroji, z níž Komenský určitě přejde k analogii s Božím dílem. Pres neboli lis je užitečný nástroj v ruce řemeslníka pro formování tvaru díla. Zajímavé je, že Jan Amos Komenský má velmi dobré vědomosti o všestranném užití lisu v řemeslné práci: „vinaři, voskaři, tiskaři, olejníci a jim podobní.“¹³⁸ Takže i Bůh používá užitečných presů (lisů) vůči člověku.

Prvním presem (lisem) má být kázeň v církvi. Aby se lidé chovali zbožně a plnili příkazy, které jim Bůh prostřednictvím církve dává. Bůh ale použije i presy (lisy) velice silné. Je to skutečně seslání velkého utrpení lidem, kde nechybí ani smrt, bolest a nesmírný zármutek. Znovu se Jan Amos Komenský odvolává na proroka Jeremiáše zejména na Pláč Jeremiášův. Všechno utrpení byť bylo dílem nepřátel a ďábla, je přesto dílem Božím s určitým záměrem. „Učíme se odtud souditi, proč a z jakých příčin Pán Bůh to na nás vzkládá“¹³⁹ Takže se člověk tímto přemýšlením učí rozumět sám sobě, svým pohnutkám a odhaluje správné, ale i trestuhodné.

A o tuto dnes bychom řekli introspekci a sebereflexi Bohu u člověka jde. Člověk musí být vůči sobě upřímný a kritický, teprve tvrdé nároky na člověka ho dobře zformují, aby byl

---

¹³⁶O problematice autorství a potvrzení autorství je informace v *Opera Omnia*. Academia, Praha r.v. 1978, Nakladatelství Československé akademie věd str. 424.

¹³⁷*Opera Omnia. Praha* : Nakladatelství Československé akademie věd 1978. str. 417.

¹³⁸Tamtéž, str. 419.

¹³⁹Tamtéž, str. 421.

užitečný a hodnotný vůči druhým i vůči sobě. „Protože Sirach zjevně dí: „Kdo není zkušen (totiž kdo v pokušení nebýval), co umí?“¹⁴⁰

Jan Amos Komenský končí dílo opět analogií s vinařem. Vysvětluje, ještě jednou užitečnost tvrdých božích zkoušek, nabádá k trpělivému jejich přijímání a důvěře v moudrost a dobrotu Boží.

Také ale vyslovuje myšlenku, že jenom člověk, který se snaží a který chce vydat ze sebe nějaké užitečné dílo, je Boží cíl.

Důsledná analogie se skutečnými lisy uplatňovanými v lidské činnosti dává Komenskému prostor k velké názornosti a působivému vlivu na čtenáře. Již v tomto jeho raném díle je zřetelná jeho snaha o názornost, barvitost obrazů a je si vědom, že právě tak silně zapůsobí na čtenáře.

4.7. Kšaft umírající matky Jednoty Bratrské

K útěšným spisům se řadí i spis pozdější a sice *Kšaft umírající matky Jednoty Bratrské*.¹⁴¹ Vyšel poprvé v roce 1650 a je vlastně bilancí situace Jednoty po Vestfálském míru. Autor poněkud předpokládá, že Jednota rekatolizační nátlak neustojí a že zanikne. Na vině zániku je však nejenom nepříznivá vnější situace, ale podle Komenského i nepevnost mnoha jejích členů.

V tomto duchu se nesou první odstavce díla. Jednotu personifikuje do role matky, která žehrá na své děti, že si nevážíly její péče a přístřeší, které jim zbudovala.¹⁴² Postoje svých „potomků“ rozlišuje. Potěšuje ji, že část zůstala pevná a věrná i v protivenstvích. Autor se však daleko více věnuje těm, kteří z různých důvodů Jednotu opouštějí. Přirovnává je k apoštolům, kteří v kritické hodině Kristově ho opouštěli a zapřeli. Ale jako i u nich zdůrazňuje význam dodatečného pokání a lítosti nad proviněním.

---

¹⁴⁰Tamtéž, str. 422.

¹⁴¹Tamtéž, str. 605.

¹⁴²Tamtéž, str. 595.

Stále silně však vnímá úpadek Jednoty jako Boží trest za nepevnost a proradnost jejích členů. Apeluje na členy, aby, byť pozdě, ale i tak prokázaly opravdivou morálku pravého křesťana.¹⁴³

Káravý tón vůči málo vzornému chování členů církve se několikrát opakuje v nejrůznějších přirovnáních a paralelách s biblickými příběhy. Jako vždy se i zde objevuje Komenského schopnost velmi konkrétních názorných obrazů a lidského konání. Kritika směřuje k mladým, kteří se odrodí od církve. Komenský, když předpokládá zánik Jednoty, radí členům vstoupit do jiných evangelických vyznání. Jmenuje lutherskou (německou) a kalvínskou (helvétskou).

K oběma má určité výhrady (například u kalvínské vzpomíná řád a přísnost; víme, že šlo často o velmi dogmatické postoje). Ale nakonec všechna evangelická vyznání nabádá k jednotě a spolupráci. Tak nakonec jako matka odkazuje podle Jana Amose Komenského svým potomkům slovo Boží tj Bibli. Zde Jan Amos Komenský promlouvá jako velký vlastenec českého národa, zdůrazňuje, že existuje krásný český text z Bible a čeština je český jazyk, že je hoden takového použití.

V dalších dvou odkazech nabádá členy Jednoty, aby jejich víra v Boha byla upřímná, pramenila z vnitřního přesvědčení a přestala všechny možné nástrahy.

Pátý odkaz se týká vztahu k českému jazyku a je znovu Komenského uznáním jeho bohatství a schopnosti vyjádřit nejsložitější myšlenky.

Závěr patří jeho vyznání vztahu k českému národu, k jeho dějinám, zejména k husitskému odkazu, a je vyjádřením víry v budoucnost českého národa.

Celý Kšaft je psán v určitém vznešeném až patetickém tónu, který podle Komenského k takovému tématu patří.

Celé dílo je možné považovat za duchovní odkaz Komenského vůči Jednotě, pravému křesťanství, i vůči českému národu.

---

¹⁴³Tamtéž, str. 598.

4.8. Labyrint světa a ráj srdce - analýza spisu, východiska, žánr

Labyrint považujeme za nejvýznamnější spis útěšné tvorby Komenského a proto mu věnujeme v této kapitole větší prostor.

4.8.1. Charakteristika spisu – literární žánr, inspirace

Labyrint Komenský dopsal roku 1623. S tímto dílem byli členové Jednoty Bratrské velmi dobře obeznámeni, vedle *Bible* ho považovali za nejdůležitější teologický spis pro náboženskou výchovu. Poprvé dílo vyšlo v době pobělohorské roku 1631 během pobytu v polském Lešně (v roce 1672). Komenský se ještě několikrát vrátil k jeho úpravám, např. po pobytu v Amsterdamu roku 1663 jej doplnil o obrazy a zážitky z cest a jako místo událostí použil soudobé městské prostředí.

V roce 1848 měl poprvé bezpočet vydání.

V době, kdy *Labyrint* byl sepsán, měl Komenský za sebou tyto kapitoly z Komenského života: ztráta rodičů, členství v Jednotě Bratrské, udála se bitva na Bílé Hoře a Komenský se uchýlil na Moravu, a během tohoto období ho stihly těžké životní rány, ale i určitý vzhlas v tehdejší evropské společnosti, kdy se jevil jako pedagogická a duchovní autorita doby. Velmi uznávaný byl i ve svých snahách shrnout tehdejší vědecké poznatky v určitém typu encyklopedie. K vydání v roce 1667 s vrátil v poměrně příznivé životní situaci.

4.8.2. Analýza spisu

Labyrint je kritika tehdejší společnosti, ale důležité je, že ji Komenský do značné míry pojal jako satiru, která pro čtenářskou obec nepostrádá humor.

Komenský naznačuje strukturu lidí, kde všichni hledají fyzické a duchovní blaho. Všichni lidé hledají uspokojení, aby jim bylo na světě dobře. Hledají jej jak v duchovních, tak

fyzických

statcích, v tovaryšství, řemeslu atd. Komenskému se jedná o to, aby zhodnotil přání, tužby lidí a aby zhodnotil, jestli za to ty tužby stojí. Odkazuje u Šalomouna, kde zkoumá to, co mu má přinést štěstí. Dospěl k závěru, že toto je marnost nad marnost. Smysl lidského života vidí ve víře v boha a v poslušnosti Bohu, a stejně tak toto vidí i u Davida.

V další části Komenský naznačuje, že se bude v duchu Davida a Šalomouna na svět dívat kriticky. Člověk není tak ušlechtilý, jak se jeví, přistupuje ke skutečnosti s postojem, že nic pozitivního tedy nenajde. V předmluvě tedy naznačuje, že nebude tendenční a jednostranný, protože bude za každou cenu kritický k současnému světu. Dívá se očima křesťanské ideologie, dejme tomu se zažitým křesťanským názorem, že vnější svět je jakoby „Dílo d'áblovo“. Přiznává, že nebude objektivní (nechce být objektivní). Chtě-nechtě chce vidět jednoznačně,¹⁴⁴ čili je tu apriorní soud. Z dnešního hlediska bychom řekli nikoliv spravedlivé hledání. A netají se tím, že¹⁴⁵ chce přesvědčit čtenáře a posluchače.

I v první kapitole¹⁴⁶ vysvětluje, jak bude postupovat. Hledá své budoucí povolání, aby bylo užitečné a aby mělo hodnotu, nechce se s nikým radit, protože se domnívá, že mu každý vychválil to své a rozhodl se, že se vydá do světa a že sám vše na vlastní oči prozkoumá.

II¹⁴⁷ Z jeho průvodce se mu nabídl Všeživ Všudybud, který o sobě tvrdí, že již všude byl a nedovolí, aby poutník zabloudil. O tom, co poutník vidí, nesmí moc přemýšlet přišel by na rozpory toho, co vidí, a toho, co je pod povrchem a rozpory všech věcí – to by mu nepřineslo žádné štěstí, které vlastně primárně hledá.

III¹⁴⁸ Přistupuje k nim Mámení, osoba, která naznačuje, že není dobře, když má člověk

vlastní úsudek. ale má dodržovat, co se o věci má říkat. Připojuje se, aby poutníkovi

---

¹⁴⁴Otázka zní, zda mu nešlo o to, aby ukázal, že vnější svět je „svod, mam a šalba“, ...

¹⁴⁵KOMENSKÝ, Jan Amos. *Labyrint světa a ráj srdce*. Odeon, Praha, 1970, str. 11 - 13 - je to opravdový smysl díla.

¹⁴⁶Tamtéž, str. 15 - 16.

¹⁴⁷Tamtéž, str. 16 - 18.

¹⁴⁸Tamtéž, str. 18 - 19.

zabraňoval mít vlastní úsudek. Královnou se rozumí oficiální světská moudrost. A mámení je její tlumočník, mluvčí a usměřovač lidského myšlení.

IV¹⁴⁹ A tak mu mámení nepřekazí vidět svět reálně, nasadí mu brýle, aby viděl vše v žádoucňě lepším světle. Poutník tomu nedůvěřuje. Nasadí si brýle záměrně křivě, aby viděl alespoň částečně nezkresleně (a vlastníma očima viděl skutečnost). Základem názorné konstrukce je labyrint, kde Komenský vědom si toho, že čtenáři jsou také prostí lidé, kteří potřebují určitou názornost, nikoli těžké filozofické myšlenky, personifikuje jednotlivé problémy a tendence do jakoby konkrétních bytostí.

První zastavení pokračuje v názornosti, jako město, co lze poznávat. Ale již v tomto zastavení dochází k rozdělení pohledů. Na první pohled je všechno uspořádané, ale křivé brýle dovolí poutníkovi vidět i místní chaos a nepořádek.

V Nejprve vidí na náměstí houfy lidí i jednotlivce, jak se promíchávají, hovoří spolu, ale vidí, že mají nasazené jakési masky, které odloží, když přijdou do soukromí. Všudybud ho poučuje, že tito lidé se musí chovat jinak ve společnosti a jinak, když nejsou viděni, berou na sebe vážné role. Poutník ale správně vidí, že lidé se před lidmi většinou přetvařují. Chyběl mu též u lidí dialog. Nikdo si nevšímá mínění druhého člověka. Lidé se mu jeví jako individua nikoli jako společnost. Poutníkovi se jeví, že se zabývají pošetilými činnostmi, které sami ovšem považují za důležité. Mezi poutníkem a Všudybudem dochází k rozporu. Poutníkovi se zdá tato činnost marnivá, Všudybud mu namítá, že svět je uspořádán tak, že taková činnost je v něm důležitá. Nejsme ještě v nebi, abychom se mohli věnovat jenom vznešeným činnostem. Poutník vyhrocuje své jednostranné pozorování a vše se mu jeví nesmyslné. Komenský asi vyhrocuje úmyslně tuto jednostrannost. Vyhrocuje jednostrannost a líčí lidi jako zaslepené, kteří neumějí posoudit užitečnost, nebo prospěšnost ani ve vztahu k sobě samému. Celé lidské hemžení, všechny lidské zvyky, rituály mu připadají jako bezobsažné bláznovství (přítomnost smrti, pohřby povyšování se jedněch nad druhými, okázalosti). Všemmu lidskému hemžení nastavuje tvář smrti, i když se lidé chtějí před ní zachraňovat, proto podstupují různé pošetilosti. Poutníkovi se jeví všechno lidské snažení jako pošetilost, bláznovství.

---

¹⁴⁹Tamtéž, str. 20 - 21.

VI¹⁵⁰ Tlumočník¹⁵¹ se staví na obranu existujícího světa; smrt je provizorní, ale člověk si jí musí být vědom, i nemá smysl se celý život pro ni trápit – jak pro svou, tak pro cizí.

VII¹⁵² Komenský staví tlumočníka do role takového vykladače objektivní pragmatické životní filozofie.

VIII¹⁵³ Další pohled je na stav manželský. Zde poutník vidí, jak se lidé navzájem zkoumají, prohlížejí a hlavně hledí na majetek (jak velké měšce mají), poutníkovi se zdá jejich počínání nesmyslné, ale tlumočník poukazuje na to, že ti lidé přitom prožívají i určitou radost. Tlumočník tu zase vystupuje jako přitakávač všemu normálnímu a pozemsky lidskému. Poutník však vidí hlavně pevná pouta, kterými jsou lidé k sobě připojeni, což nepovažuje za štěstí, ale za uvěznění. Poutníkovi se jeví, že ani děti nepřinášejí radost a štěstí, ale pouze starosti a neklid. Je vidět, že Komenský vyloženě vyhrocuje situaci tím, že ji dovede do krajnosti – literární styl, kterým postupuje. Tím vyhovuje tehdejšímu stylu literatury. Klade protiklady proti sobě, aby se snáze vyjevila jejich podstata (Komenský sám manželství hledal a našel štěstí, oženil se v životě třikrát nebo čtyřikrát podle různých pramenů, vždy po úmrtí manželky, manželství považoval za určitý Boží dar pro člověka). Poutník neustává ani v tom, aby zdůrazňoval všechny trampoty manželského života a zde zároveň pozorujeme jak Komenský posouvá svého poutníka do obrazu člověka, který jakoby nechce nést břemena života. Jakoby poutník hledá pouze bezproblémový život. Znovu vidíme, že se Komenský úplně neztotožňuje s postavou poutníka. Konec kapitoly je smířlivý. Komenský jako sám i jako poutník přiznává, že manželství může být zdrojem radosti a potěšení, což v jeho životě bylo.

IX¹⁵⁴ Další zastavení je u řemeslných činností. Komenský opět s názorností vlastní líčí různé projevy různých činností. Tlumočník v tom vidí radost lidí z pilné práce. Komenský zde v postavě poutníka postihuje především to, že jde o práci těžkou, namáhavou a je pro člověka velkým břemenem. Uvědomuje si též, že člověk musí stále usilovat, aby ho ostatní

---

¹⁵⁰Tamtéž, str. 24 - 25.

¹⁵¹Tlumočník je Mámení.

¹⁵²Tamtéž, str. 26 - 33.

¹⁵³KOMENSKÝ, Jan Amos : *Labyrint světa a ráj srdce*. Odeon, Praha, 1970, str. 34 - 40.

¹⁵⁴Tamtéž, str. 40 - 50.

nepředstihli a tím je jeho práce ještě obtížnější a těžší.¹⁵⁵

Lidská činnost a rozdílné úspěchy v ní vedou ke vzniku závisti a poškozování jednoho druhým. Poutníkovi se navíc zdá, že veškerou výrobu hmotných statků by člověk de facto neuměl ani spotřebovat. Že by mu stačilo i méně potřeb k životu. Jeví se tu jako kritik rozvíjejících se řemesel a rozvíjející se výroby. Honbu za úspěchem a ziskem považuje za nedůstojnou pro člověka. V závěru kapitoly zdůrazňuje komplikace a nesnáze cestování lodí a cestování vůbec.

X¹⁵⁶ Další kapitolou je poutníkův pohled na vědu a soudobé vědecké bádání. Na začátku Komenský poctivě zjišťuje, že se k tomu, aby se poutník dostal k činnosti, musí mít, jak vtipně vypočítává: peníze na školy, těžký zadek, aby vydržel sedět u učení, chytrou hlavu, pružně přemýšlivý mozek a hroší kůži, uvádí plechovou, protože živého hrocha tehdy asi ještě neviděli, aby všechno vydržel. S hrůzou pozoruje, že vzdělávání člověka přetváří, čili zbavuje jej přirozené osobnosti.

XI¹⁵⁷ V síni filozofů vtipně charakterizuje mnohé ze starověkých filozofů. Všimá si jejich nesourodosti, kde každý se zabývá jen svými myšlenkami. Pokud filozofové komunikují, není to komunikace o problémech, ale hádání se o slovíčkách. Moudrosti tu tedy nenachází. Trochu neústrojně si pomáhá z epištol sv. Pavla, že člověk není schopen moudrosti, ale že pravé moudrosti je schopen pouze Bůh. Takže lidské přemýšlení poněkud nebo zcela bagatelizuje. Trochu bere v ochranu dialektiku. Přeci jen mu brýle umožnily něco pod povrch vidět. Fyziky vidí jako louskače ořechů, kteří o sobě tvrdí, že umějí najít pravé jádro. Ale ani to se poutníkovi nejeví pro život podstatné. K smíchu mu přišly i pokusy metafyziků o třídění živočichů a přírodních jevů. Matematici se mu jeví jako osoby zabývající se zbytečnostmi, uneseni krásou matematických operací, které nemohou klamat, protože obě strany rovnic si musí býti rovny. Geometricki se pokoušejí nesmyslně o kvadraturu kruhu. Muzikologické bádání mu rovněž připadá za maření času. Nedůvěřuje ani astronomům, tím méně astrologům. U historiků bystře postřehl, že každý historik má na prošlé události

---

¹⁵⁵Toto jsou Komenského postřehy o tehdejším sociálním životě.

¹⁵⁶KOMENSKÝ, Jan Amos. *Labyrint světa a ráj srdce*. Odeon, Praha, 1970, str. 51 - 60.

¹⁵⁷Tamtéž, str. 60 - 71.

subjektivní názor. (odkaz trouby neboli brýle zobrazující každou minulou událost eventuálně, že každé hodnocení minulosti je relativní soud). Politici a etici mu připadají proradní a lhaví.

XII¹⁵⁸ U alchymiků nechápe zájem o zlato z praktických zkušeností se mu jeví, že železo má lepší užití, než zlato.

XIII¹⁵⁹ V další kapitole zpochybňuje rozenkruciány, kteří se domnívají, že oni lépe porozuměli zákonitostem a běhu života, pochopili veškerou moudrost, umějí léčit všechny nemoci a téměř se přiblížili božímu obrazu.¹⁶⁰

IVX¹⁶¹ Kupodivu, i když počínání mediků (lékařů) zvnějšku považuje také za chaotické a svým způsobem i nepříjemné, nakonec přiznává, že je to činnost záslužná, i když ji lidé neumějí dostatečně ocenit.

XV¹⁶² Též právníci jej zklamávají a nevidí valného smyslu v jejich počínání. Zajímavé je, jak opět názorně pojmenovává zákony a příkazy: zdi, sruby, ploty, šraňky, příhrady a přívory... a různé díry v nich.

XVI¹⁶³ I promoce a udělování vědeckých hodností mu připadá k smíchu, nezdá se mu, že by kdo z takto odměňovaných skutečně uměl, nato neopomenul zdůraznit, že i plné měšce pomáhaly odměňovaným při zkouškách.

XVII¹⁶⁴ Další kapitola je věnovaná jednotlivým náboženstvím. Začíná pohany (ti uctívají své různé modly, ale poutník si uvědomuje, že ač uctívají různé modly, nejsou nepřátelé a nemají rozmlísky. Židovskému náboženství jakoby nechce rozumět. Rovněž islámu (Mahometány), jakožto křesťan není ochoten porozumět. Patrně je to ohlas islámské krutosti v tehdejších válkách. Také si všímá malicherných rozdílů v učení jednotlivých islámských

---

¹⁵⁸Tamtéž, str. 72 - 74.

¹⁵⁹Tamtéž, str. 74 - 78.

¹⁶⁰Komenský dost dal na učení rozenkruciánů, jejich filozofie mu byla blízká, takže polemizuje i sám se sebou.

¹⁶¹KOMENSKÝ, Jan Amos. *Labyrint světa a ráj srdce*. Odeon, Praha 1970 str. 79 - 80.

¹⁶²Tamtéž, str. 80 - 81.

¹⁶³Tamtéž, str. 82 - 83.

¹⁶⁴Tamtéž, str. 84 - 86.

vykladačů Koránu. Z toho pro něj vyplývá, že ani islámské náboženství nepřináší člověku pocit dobra a moudrosti.

XVIII¹⁶⁵ Samostatná kapitola je věnovaná křesťanství. Křesťanské náboženství jemu samému připadá jako pravé, založené na zjeveních, tj. na boží vůli a na postavě Ježíše Krista, ale vidí, že ne všichni křesťané jej prožívají, jak si Bůh přeje a Ježíš kázal. I křesťané se vzájemně okrádají, a podvádějí a Božích přikázání nedbají. Tlumočník namítá, že lidé nejsou stvořeni jako dokonalí a že to poutník po nich ani nemůže žádat. Měli by být lepší jejich vůdcové. U obecného lidu nelze tolik očekávat. Kazatelé mají těžkou úlohu a chtějí-li být důslední a chtějí-li nabádat své farníky ke správnému životu, sklídí od nich rozhořčení a zášť. Domníval se, že vyšší duchovenstvo žije pobožně a rozjímá nad biblí, ale vidí, že místo toho užívají světských rozkoší (jídla, pití, zábavy a zahálky). Zdůrazňuje dvojí tvář duchovenstva, v kostele a před lidmi vše podle náboženských regulí, v soukromí podle svých žádostí. To se týká celé církevní hierarchie. Místo toho, aby vedli k dobrému životu své podřízené, starají se spíše o církevní majetek. Místo zásluh hledají při povyšování protekce. Tlumočník namítá, že křesťanu zaručuje spásu jeho víra, nikoliv jeho skutky (učení Martina Luthera). Jinými slovy, že člověk může hřešit a činit i zlé skutky. Důležité však je, že věří v Boha. Na což Komenský v postavě poutníka neodpovídá, neboť se nepouští do polemiky s tímto teologickým soudem. Není jednoty ani v křesťanském učení. Komenský používá prubířský kámen, jímž má být patrně křesťanské učení. Jednotlivé skupiny jakoby porovnávají své názory s tímto prubířským kamenem, vykládají, zda se shodují, nebo se s ním neshodují, nakonec však dojdou k tomu, že podrobují kritice samotný prubířský kámen. Samotnou křesťanskou nauku Komenský ale obhajuje obrazem: „Neb byl tento prubířský kámen okrouhlý a velmi hladký a kdo na něj sahá, uchopivší to nemůže“- Čili nelze tajemství křesťanského učení jednoznačně postihnout.

Křesťané se nakonec rozdělují do různých sekt. Rozdíly mezi nimi jsou malicherné a spíše vnější, než aby se týkaly skutečné víry, o to jsou však fanatičtější zdůrazňovány (klekání při modlitbě, způsob přijímání atd.). Zejména se mu jako nepravý vykladač křesťanství jeví „ta pravá“ čili zřetelně katolická církev s papežem v čele. Jsou mezi křesťany i lidé tolerantní, kteří mezi sektami hledají spjitosti a snaží se o sblížení různých postojů a názorů. Odkazují na jádro křesťanské víry, podle poutníka však vzbuzují jen posměch a zášť. Poutník se cítí s nimi duchovně spřízněn, ale přiznává, že se přeci jen nevydal důsledně touto cestou.

---

¹⁶⁵Tamtéž, str. 87 - 96.

Všudybud poutníka vybízí, aby sám vstoupil do duchovního stavu, poutník to jakoby učiní, ale svou důsledností a upřímným výkladem křesťanského učení vzbuzuje rovněž mezi duchovními a představiteli různých křesťanských skupin smích a neochotu ho následovat. Proto tedy od duchovní dráhy odstupuje.

XIX¹⁶⁶ V další kapitole se věnuje vrchnosti a správě veřejných záležitostí. Konstatuje, že někteří si své úřady kupují, u jiných shledává, že své úřady nevykonávají poctivě. Používá obrazu, v němž chybějí jakoby uši k slyšení stesku poddaných, oči k vidění různých nepravostí, atd. Zajímavé je, jak mu odpovídá Všudybud. Podle něj se některé věci při správě veřejných věcí se musí nevidět a musí se dělat, že nejsou slyšeny. Poutník (Komenský) tento postoj nerozebírá, ale nechává ho zaznít jako politicky potřebný. U soudu spatřuje, že jakákoliv upřímnost a poctivost je pro soudce nežádoucí a naopak jen komplikuje rozhodování. Vtipně postavy jednotlivých soudců charakterizuje jejich jmény: Sváruhád, Nedbal, Ledabyl... Advokáti si vybírají klienty ne podle typu pře, ale podle peněz, které mu za zastupování mohou zaplatit. To byli takzvaní volení správci veřejných záležitostí. Pak přichází k těm, kteří vládou z titulu dědičných dynastií (králové, knížata atd.), u těch si poutník povzdechne, že žádosti prosebníků a odpovědi vladařů se míjejí. Všudybud vysvětluje: vznešená vrchnost nerozumí prostoduché mluvě sedláků, prostoduší sedláci zase nemohou rozumět projevům vznešené vrchnosti („Děravé komunikační trouby“). Dále si všímá, že ani králové a knížata nejsou ve svém rozhodování nezávislí, ale že mívají řadu rádců informovatelů a našeptávačů. A někteří jsou také úplně lhostejní, hledící si jen svých radostí. Poněkud naznačuje, že v revolučních dobách, kdy je svržen jeden vládce a nahrazen druhým, většinou na převrat doplatí řada lidí, kteří se třeba náhodou v celé situaci ocitli (Poutníkova nebezpečná příhoda). Nakonec svět nějak řádně touto vrchností spravován není.

XX¹⁶⁷ Další kapitola podrobuje velké kritice vojenský stav a nakonec i války. Především se jako poutník podiví, že lidé si navzájem na sebe vymýšlejí zbraně jak na dravou zvěř. Poté si všímá samotných vojáků. Jsou to bezduší lidé, kteří za jídlo a pití, které jim vojenská služba zabezpečuje, slouží čemukoliv a žijí nevázaně a nemravně. Pak spatří poutník krutou bitvu. Viděl nelítostný střet, množství krve, raněných a zabitých. Ptá se, proč se ti lidé navzájem vraždí. Tlumočnick odpovídá, že bojují za svého pána, který se nepohodl s pánem jiným. Poutník nemůže pochopit proč by větší umění vraždit v boji mělo rozhodovat

---

¹⁶⁶Tamtéž, str. 97 - 104.

¹⁶⁷Tamtéž, str. 104 - 107.

jakoukoliv při. Válku považuje za nesmyslnou.

XXI¹⁶⁸ Nesmyslné je mu také odměňování nejudatnějších v bojích řády, tituly a majetkem. V kapitole o novinářích si uvědomuje, že každý novinář hovoří jiným hlasem (jinou píšťalou) a že je obtížné čerpat z těchto zdrojů pro vlastní počínání.

XXIII¹⁶⁹ V další kapitole je podáván důležitý obraz hradu paní Fortuny a přístupu k němu, tj. hledání štěstí a nalézání jej. Hlavní brána ke štěstí je zarostlá a těžko přístupná, boční brány jsou podezřelé. Nakonec poutník zjišťuje, že dosažení štěstí (závisí na náhodě), nikoliv na zásluhách a poctivé práci.

XXIV¹⁷⁰ Potom rozebírá jednotlivé druhy štěstí, kterými paní Fortuna jednotlivé vyvolené obdarovává. Prvním dává peníze a majetek; poutník však vidí rub věci a vidí v majetku pouze pouto a břemeno. Obdarovaní lidé pošetile svůj majetek ošetřují a libují si v jeho množství. Poutník si všímá, že tito lidé většinou v nic užitečného svůj majetek obrátit nedovedou.

XXV¹⁷¹ Ve vyšším patře poutník spatřuje obdarované zabezpečeným blahobytným životem. Jako vždy si uvědomuje druhou stranu věci; tito lidé, kteří se nemusejí o nic snažit i tělesně upadají. Jinou stránkou blaženého života je možnost nepracovat, ale moci si pouze užívat v zábavách (divadla pobyt v krásné přírodě, hry, hudba). Poutník opět připomíná, že jsou to pouhé kratochvíle, které nemají význam pro život prostého člověka. Zde se poněkud projevuje jeho protestantské puritánství, i když to nebyl vůdčí povahový rys Komenského. Třetím projevem blahobytného života je dostatek jídla a pití, které vedou k obžerství. Poutník přisedne a vidí důsledek tohoto obžerství; špatný zdravotní stav, neduhy a tělesné nepříjemnosti.

XXVI¹⁷² V další kapitole se zabývá darem světské slávy. Všudybud poukazuje na

---

¹⁶⁸Tamtéž, str. 108 - 110.

¹⁶⁹Tamtéž, str. 113 - 114.

¹⁷⁰Tamtéž, str. 115 - 117.

¹⁷¹Tamtéž, str. 117 - 121.

¹⁷²Tamtéž, str. 122 - 123.

krásu této vyvýšenosti vůči lidem; poutník namítá, že na takového člověka je příliš vidět, ale lidé na něm nacházejí rádi jeho horší stránky. Také čím vyšší postavení, tím horší pád. Různé postavení na poli slávy vyvolává mezi lidmi jen závist a nepřejcnost. Komenský jako poutník také zpochybňuje nesmrtelná jména v historii. Připomíná, že se jimi stávají lidé z nejrůznějších důvodů, za činy ušlechtilé i hanebné. Lidský cenzor se ty hanebné zdráhá propustit do síně slávy, ale paní Fortuna často míní jinak. Tak je dáván špatný příklad lidem. Ani skuteční tvůrci nebývají spravedlivě oceněni, jsou zapomenuti buď sami, nebo oni i jejich dílo. Paní Fortuna je vlastně paní náhoda, která není ani logická, ani spravedlivá. Z téže náhody mohou být dříve vyvolení také obzvláště zahubeni.

XXVII¹⁷³ Kapitola je bilancí dosavadní pouti a zážitků. Poutník si nařiká, že nikde nic pěkného neviděl a propadá zoufalství. Všudybud a mámení mu namítají, že on sám je vinen, že nechce vidět nic pěkného a nechce brát věci z jejich lepší stránky. Také mu vytýkají, že příliš všechno rozebírá. Poutník namítá, že nemůže za to, že vidí u všeho jenom horší stránku věci a nakonec pouze lidské utrpení, zoufalství, kvaltování za malichernými cíli. Zde se ovšem též naskýtá otázka, zda to není výtka, tomu, jak byl svět stvořen, že v něm pro člověka vlastně není nic uspokojivého.

Zajímavé je, že Komenský i za této situace obhájí právo posuzovat věc vlastním rozumem.

XXIX¹⁷⁴ Všudybud i tlumočník se domnívají, že by poutníka mohl uspokojit hrad královny moudrosti. Vstup je tu jen pro vyvolené, ale poutníci nakonec vpuštění jsou.

XXX¹⁷⁵ Hradu moudrosti věnuje Komenský několik kapitol. V první ústy Všudybuda a tlumočníka vyslovuje žalobu na poutníka; jeho věčnou nespokojenost s řádem světa a nevoli najít si své uplatnění ke své spokojenosti a k užítku lidem. Královna moudrosti kárá poutníka, že příliš mudruje, přesto mu povoluje pobývat na hradu moudrosti.

XXXI¹⁷⁶ Na scénu vstupuje Šalamoun, kterého Komenský používá v roli člověka

---

¹⁷³Tamtéž, str. 123 - 127.

¹⁷⁴Tamtéž, str. 129 - 130.

¹⁷⁵Tamtéž, str. 131 - 134.

hledajícího moudrost. Naskytá se otázka, jak on bude s královnou moudrosti diskutovat a polemizovat. Poutník se raduje, že dostal jiného průvodce, o kterém tuší, že hledá podobně jako on. V Šalamounově původu je všechna dosavadní filosofie světa a to Socratova Platónova, Senecy...

XXXIII¹⁷⁷ Z původu Šalamounova se vznášejí kritické hlasy k řádu světa. Kritickým hlasům je odpovězeno, že špatný řád světa (neřád světa) je způsoben špatnými lidskými vlastnostmi – obžerstvím a lakotou. Královna moudrosti nařizuje tyto vlastnosti vypovědět ze světa. Je to přijato s nadšením a příznivým ohlasem, ale lidé za čas zjišťují, že se nic nezměnilo. Zajímavé je, do jakých ekonomických termínů Komenský tyto všeobecné nepravosti ironicky přetlumočil. Nositelé těchto špatných vlastností neříkají ožralství, ale veselost, neříkají lakota, ale hospodárnost, místo lichva úrok. Pal ovšem nelze tyto vlastnosti patřičně trestat, čili nic se nemění. K sociální tematice se Komenský hlásí v kapitole o pomoci chudým. Když přicházejí ke královně moudrosti chudí a žehrají na sociální bezmoc, odpovídá jim, že bezmocnost je princip světa. Chudí namítají, že moudrost by měla být výsledkem práce a usilování, nikoliv štěstí. Rádcí královny moudrosti jsou bezradní, zdůrazňují, že se nemohou protivit náhodě, ale že dají pokyn, aby se k usilování hledělo. Cítíme poutníkovu ironii, že se vše chce řešit pouze obecnými pokyny, nikoliv opatřeními. Učení a slavní přicházejí s přáním být nesmrtelnými. Záruky nesmrtelnosti královna moudrosti zatím nemůže dát. Komenský poněkud ironicky tlumočí pokyny rádců. Aby se slavní nenechali pohrbívat hned, ale po několika dnech, aby neleželi v obyčejném hrobě, ale kamenném... Stížnosti poddaných na kruté zacházení a vykořisťování jsou opět vyřešeny slovními pokyny pro vrchnost, aby byla laskavější. Vrchnost si vzápětí stěžuje, že poddaní jsou líní, nesvědomití a lehkomyšní, takže poddaným je dán pokyn, aby byli pracovitější a ochotnější. Správci veřejných věcí hřeší na nedokonalost zákonů, které mohou souzené strany všelijak zneužívat při jejich libovolném výkladu. Král prostřednictvím moudrosti odpovídá, že dokonalý zákon, který by pamatoval na ne všechny eventuality sepsat nelze.

XXXIV¹⁷⁸ V další kapitole z Komenského jakoby mluví Šalamoun. Šalamoun pozoroval všechny výstupy u královny moudrosti a konstatuje, že je vše marnost a že všechna

---

¹⁷⁶Tamtéž, str. 135 - 136.

¹⁷⁷Tamtéž, str. 146 - 147.

¹⁷⁸Tamtéž, str. 148 - 149.

náprava světa se prostřednictvím moudrosti konat nebude. Jakýmsi preludem je i sama moudrost. Co se jevílo vznešeně, má jenom vhodnou podstatu.

XXXIV¹⁷⁹ Ani Šalamounovi však Komenský nedopřeje jen příznivého hodnocení. Jako špatnou vlastnost uvádí jeho pýchu na vlastní moudrost a vlastní vědomosti. Také mu Šalamoun přestává být ideálem pro jeho problematický manželský život.

XXXV¹⁸⁰ Na konci této kapitoly podává Komenský obraz, jak svět nakládá s těmi, kdo by chtěli svět změnit a kdo se bouří proti jeho dosavadním zlořádům. Dostává se jim nejkrutějších trestů.

XXXVI¹⁸¹ V další kapitole se poutník chce odvrátit od života a volil by raději smrt. Ovšem vzápětí si uvědomuje a taky pociťuje její hrozbu a tíhu všeho. Dokonce jakoby téměř vyslovil myšlenku, že smrt je trestem za život. Jeho volání k Bohu je v závěru kapitoly plně pochybností.

XXXVII¹⁸² Zde začíná druhá část knihy a sice hledání ráje srdce. Na začátku je boží hlas – „vrať se, odkud jsi vyšel“. Komenský věren svému literárnímu postupu, opět používá obrazného příměru. Pokoj domova je sice rozházený, věci rozbité, ale také je zde klid a ticho od vnějšího světa.

XXXVIII¹⁸³ Bůh i v podobě Ježíše Krista k němu mluví laskavými slovy a poutník (Komenský) začíná pociťovat radost z jeho laskavosti a pochopení pro něho. Poutník je ochoten dát se Ježíšem Kristem vést. Ten žádá absolutní odevzdání a spolehnutí a absolutní odvrát od světských žádostí. Vyslovuje, že jen tak se člověku dostane skutečné radosti. Všechny světský zájem člověku nahradí slovo Boží a přemýšlení o božích cestách. Všechny vědy jsou plané vedle Božích úradků; předmětem lidského uvažování má být vůle Boží. Celá kapitola je vlastně jakoby smlouvou mezi Bohem (nebo Ježíšem Kristem) a poutníkem: místo

---

¹⁷⁹Tamtéž, str. 148 - 149.

¹⁸⁰Tamtéž, str. 150 - 151.

¹⁸¹Tamtéž, str. 152 - 153.

¹⁸²Tamtéž, str. 154 - 155.

¹⁸³Tamtéž, str. 155 - 156.

manželské lásky se mu dostane lásky Kristovy, místo světských věd a světské moudrosti slovo Boží, místo léků a nemoci Boží vůle o jeho životě (život má být dobrý a užitečný). V právních věcech nechť se nesoudí, ale obětuje pro druhého, vidí-li, že by to bylo dobré. Církevní obřady a rituály Bůh ústy poutníka považuje za nedůležité, důležitá je opravdovost víry a poctivý život ve víře. Kristus nabádá poutníka, aby neusiloval o nějaké vůdčí postavení, ale aby spíše pokorně sloužil. Člověk nemá žít v blahobytu a v pustých rozkoších. Má žít střídmě. Také velkou společnost je zbytečné hledat, je lépe žít v soukromí a mimo hluk života. Pouze společnost stejně duchovně uspořádaná je pro člověka přínosem. Důležité je pouze jak Bůh člověka ocení nikoliv ocenění od lidí. To může být vrtkavé a protikladné.

XXXIX¹⁸⁴ V kapitole Komenský pokračuje jakoby slovy Boha a Krista Ježíše vůči sobě. Samozřejmě, že to nemluví Bůh, ale poutník si představuje, že by tak mluvil k němu Bůh. Je tu první náznak toho, že Boží cesty jsou promyšlené, ale pro člověka nevyzpytatelné a někdy se to pro člověka jeví, jako kruté. Přesto je v nich dobrý Boží úmysl. To je velmi rozvedeno také v traktátu „Truchlivý“. Komenský v podstatě říká, že Bůh vše co míní, míní ve prospěch člověka. Byť ho podrobuje těžkým osudům. Ovšem člověk se musí na dobrotu Boží plně spolehnout a věřit v ní. Odevzdání se Bohu se jeví tak silné, až člověk ztrácí svou vlastní osobnost – vše, co se s ním děje vysvětluje téměř radostně jako Boží vůli. Jakoby Komenský přesvědčoval sebe sama, že to tak má být. Bůh jakoby nahrazuje člověku vše; zejména lásku, snažení, knižní moudrost, vědu, lékaře. Soudit se poutník nemá, ale naopak se má obětovat potřebným. Vyznání Boha má být neokázalé, bez zbytečných rituálů, ale upřímné. O vůdčí postavení nemá poutník usilovat, naopak má nahlížet svůj život jako všestrannou službu. Bojovat lidé nemají jeden proti druhému, ale proti vlastním špatným vlastnostem a špatným přáním. Žít se má skromně, o bohatství a hmotné statky není proč usilovat. Bůh poskytne potřebné. Společnost má vyhledávat jenom duchem sobě blízkou, špatná společnost svádí k hříchu a zahálce. Lépe je býti o samotě a s Bohem.

XLI¹⁸⁵ Poněkud náročné je čtení o poslání poutníka do neviditelné církve. Z Komenského názorových obrazů lze soudit, že jde o jakési společenství lidí stejného upřímného a niterného vztahu s Bohem. Je zde zdůrazněno, že ten, kdo chce do této „církve“ vstoupit, musí se všeho zříci a musí absolutně přijmout Boha. Říká to nakonec slovy velmi

---

¹⁸⁴Tamtéž, str. 157 - 163.

¹⁸⁵Tamtéž, str. 164 - 166.

působivými i na prostého čtenáře: kdo chce Boha mít, musí na všechno ostatní zapomenout. Ti, kdo to dokážou, i když jsou často sami k sobě nemilosrdní, najdou pokoj a radost v Bohu (Komenský ovšem nemluví jen takto přímo, ale pomocí názorných obrazů; vstupující jsou například šacovníci, aby nic zlého z minulého života do království Božího nepronесли).

V kapitole XLII¹⁸⁶ se Komenský zabývá otázkou rozumu a víry. V úvodu sděluje, že člověk přijetím Boha získá jakoby nové oči pro svět. Duch svatý jím jej vrátí očištěné. Přijetí a víra v Boha umožní člověku do hloubky porozumět jevům světa. Toho nemůže dosáhnout světská moudrost jdoucí pouze po povrchu. Ve světle víry se záměry Boha se světem, vše, co se děje, pak Komenskému jeví jako smysluplné. Obrazně přirovnává svět k hodinovému stroji, kde jemný mechanismus do sebe funkčně zapadá. Tady se odhaluje povaha Komenského víry v Boha. Nejde o fatalismus, který by konstatoval, že proti tomu, co se děje, nelze nic podnikat, ale jde tu o přesvědčení, že všechny zkoušky, kterými lidstvo z vůle Boží prochází, slouží k jeho zmoudření. Podle Komenského svět je složitý, ale je Bohem důmyslně do všech detailů řízen. Ze závěru kapitoly, kde Komenský zdůrazňuje opět po výčtu konkrétních obrazů milosrdenství Boží i hněvu a trestu těch, kteří si je nezaslouží, přece jen vyvstává v čtenáři myšlenka, zda Komenský o tomto rysu věci nepřesvědčuje sám sebe (Opět v souvislosti s traktátem „*Truchlivý*“). Teologickou otázku svobody zde Komenský neřeší. Jeho pojetí svobody je nezávislost na lidských tlacích, zvyklostech a žádostech, ale pravou svobodou je mu konat pouze to, co si přeje Bůh.

XLIV¹⁸⁷ Kapitolu začíná Komenský výstižnou větou, že Bůh chce mít člověka svobodným, ale ne svévolným. V dalších kapitolách Komenský pokračuje jako pastýř a správce křesťanského státu a v podstatě vysvětluje, jak má žít. Dnes bychom řekli, praktikující křesťan. Nejprve probírá Desatero přikázání a posléze říká, že kdo skutečně věří v Boha, najde správný směr svého jednání sám od sebe, bez vnějších předpisů. Tak se také poznávají křesťané, jsou v tom jakoby totožní, osobitost tím však Komenský neupírá a mluví o harmonii jako předzvěsti Božího království. Praví křesťané se mezi sebou poznají tak, že si vzájemně pomáhají, nikoliv škodí (čiň druhým, co bys činil sobě). Dokonce předestírá myšlenku o sociální spravedlnosti, kterou ovšem nemíni nařizovat shůry, ale dobrovolným odříkáním se majetných pro nemajetné a společné užívání věcí. V poslední části této kapitoly

---

¹⁸⁶Tamtéž, str. 167 - 170.

¹⁸⁷Tamtéž, str. 173 - 177.

předestírá obraz pospolitého života, kde vládne sociální i třídní rovnost, vzájemná pomoc a spolupráce (všichni jsme jednoho Boha děti).

XLV a XLVI¹⁸⁸ V další kapitole se zabývá křesťanskou etikou. Člověk nemá žádat více, než mu bylo dáno, má být spokojen a pokorně nést svůj osud jako Boží vůli. Nemá taky žádat od Boha více, než má. Jde o prokletí. Je vůbec přípustné, aby člověk od Boha, který všechno údajně správně řídí, o cokoliv v modlitbě prosil – (není to zcela myšlenka Komenského, ale v souvislosti s tímto tématem se podobnou myšlenkou zabývá současný fyzik Stewen Weinberg). Za skutečně šťastné se považují lidé, kteří našli Boha v duši, byť neoplývají hmotnými statky.

XLVII¹⁸⁹ V kapitole Bezpečnost Bohu oddaných čerpá ze svého spravování bratrské obce. Cítí ohrožení každého jedince této společnosti (doba pobělohorská) a zdůrazňuje, že právě díky tomu společenství jsou lidé jakoby v bezpečí. Útěchu v nebezpečí tu Komenský spatřuje díky svému určitému sklonu k mysticismu (Drabík, Kristýna Poniatowská) v mystických vizích budoucnosti, která bude podle proroctví dobrá.

XLVIII¹⁹⁰ V kapitole Komenský vyjadřuje podobnou myšlenku jako například Dostojevský v Idiotu. Jako dobromyslný a bezprostřední kníže Miškin je lidem k posměchu člověk zbožný, dobrého srdce a prosté mysli. A je „Bohu moudrý“. Naopak pravým křesťanským člověkem je ten, kde tyto posměchy musí snášet a nedbá jich. Další myšlenka je jakoby promluva ke křesťanům, aby s vědomím toho, že víra je vůle Boží a plán Boží trpělivě snášeli. Ani velkými politickými a snad i sociálními problémy se nemá křesťan zabývat. (Zde si Komenský poněkud protirečí, protože sám do těchto věcí zasahovat chtěl a zasahoval. Jeho promluva je určena těm, kteří nebyli v tomto zasahování úspěšní a míří spíše proti jejich malomyslnosti z utrpeného neúspěchu.) Výrazem jeho skepse je ale i pochybnost o eventuálním křesťanu na trůnu; který poruší křesťanskou etiku, stejně jako ostatní. Lidem v tomto nešťastném světě Komenský připomíná, že mají způsob, jak se tohoto břemene zbavit: jednak pomyšlením na blaženou věčnost, která je čeká a jednak modlitbou, v níž vlastně hovoří s Bohem o břemenech, jež je tíží i o radosti z této úlevy.

---

¹⁸⁸Tamtéž, str. 177 - 180.

¹⁸⁹Tamtéž, str. 181 - 183.

¹⁹⁰Tamtéž, str. 184 - 188.

V kapitole L¹⁹¹ se Komenský zabývá křesťanskou etikou jednotlivých stavů. V manželství křesťanů je prvotním poutem láska a vzájemná pomoc. Křesťanská vrchnost je připodobňována k rodičovské péči o poddané. Poddaný má vrchnosti ochotně sloužiti. Pravý moudrý není domýšlivý, ale přiznává mezery na svém vědění. Ti také pracují ne pro svou slávu, ale také pro užitek pro lidi a pro slávu Boží. Skuteční křesťanští duchovní jsou skromní, neokázalí a jen tehdy působí na duše věřících, mluví-li k nim z upřímnosti a opravdovosti svého celého srdce.

V kapitole LI¹⁹² se Komenský snaží věřícím ulehčit myšlenku na smrt. Skutečným ulehčením je myšlenka na život po smrti.

LII, LIII¹⁹³ Poslední dvě kapitoly jsou věnovány slávě Boží a tváři Boží, jak si ji Komenský představil. První ohlas je dar velebnosti a vznešenosti Boha Hospodina, vůči níž člověk cítí svou malost, ubohost a hříšnost i hrůzu. Následuje však poutníkovovo přijetí Bohem; dá-li poutník svému životu smysl podle Kristova učení, bude do tohoto království Božího přijat.

LIV¹⁹⁴ Závěrečná kapitola je vlastně hold vděčnosti poutníka Bohu, že v přijetí jeho učení a v jeho příkladu našel smysl a náplň svého života, pokoj i „ráj srdce“.

Otazníky kolem Komenského *Labyrintu* jsou: zda svět nahlíží jako tragický, nebo tragikomický, zda chtěl dílo vědomě napsat jako literaturu, z které číší i komická stránka lidského jednání. Takovému jednání se lidé oddávají náruživě, ačkoliv se z určitého pohledu může jevit jako směšné a nevýznamné.

Všudybud u Komenského vidí nejen rub věci, které ale ty se při jiném pohledu jeví jako směšné, obsahují i pozitivní hodnoty. Všudybud jej upozorňuje, že to má i významovou stránku, taková je realita života, do které bylo lidstvo postaveno. Komenský se v obraze

---

¹⁹¹Tamtéž, str. 189 - 192.

¹⁹²Tamtéž, str. 193.

¹⁹³Tamtéž, str. 194 - 195.

¹⁹⁴Tamtéž, str. 148 - 149.

královny moudrosti ptá, jestli lze lidstvo, život a svět zreformovat. Naráží i na nesmyslné problémy a vidí, že i pouhé nabádání k tomu, jak by se lidé měli chovat, aby byl ve společnosti spravedlivější řád, je pouhé marné volání, že to nikam nevede, nikdo na to nedbá. Opatrnosti rádkyně; člověk učený se tají vyslovit jednoznačný soud, nikdy neřekne ani tak, ani tak, vidí protiklady věcí, ale nedovede říci, který pól je důležitější a nemůže z něho vyjít při nápravách, atd. Vlastně celé to je zaměřeno na nápravu lidí, ale místy konstatuje, že ani v křesťanství nedochází k ideálnímu soužití lidí...

Ze všech různých studií o *Labyrintu*, které posuzují dílo z nejrůznějších hledisek mě zaujaly studie Jana Blahoslava Čapka, které péčí jeho dcery z čapkovy pozůstalosti vyšly v roce 2004.

Čapek se nejprve zabývá sociálními pohledy Jana Amose Komenského, zdůrazňuje jeho kritičnost a v důsledku toho sociálními nerovnostmi doby. Čapek však uvádí, že z tohoto nejznámějšího díla Jana Amose Komenského nelze však vyvozovat celistvost Komenského sociálních ideí, i když jde o velmi realistický obraz. Také proto, že Komenský mísí realitu a alegorii, tedy určitou uměleckou nadsázku a obrazná vyjádření.¹⁹⁵ Poměr alegorie a realistického pohledu podle Jana Blahoslava Čapka není u Jana Amose Komenského vyvážený, ale prolíná se. Jan Blahoslav Čapek uvádí například „vážení měšců a tobolek“, což je plně realistický obraz a zároveň tváře protažené „larvami“ (larva= maska), což je již jinotaj.¹⁹⁶ Použití jinotaje u Jana Amose Komenského mu umožní i karikaturu: juristé, nábožníci, židé, mohamedáni,...¹⁹⁷ Jan Blahoslav Čapek uvádí, že v prvním vydání *Labyrintu* je rovnoměrně zastoupena alegorie i realistický pohled, v pozdějších vydáních je více realistických obrazů zřejmě zachycujících Komenského životní zkušenosti a prožitky. Poměr reality a alegorie podle Jana Blahoslava Čapka také ztěžuje zařazení díla z hlediska slovesného druhu. Klíčová, ale nijak originální ve světové literatuře je postava poutníka. Poutník Jana Amose Komenského Je plný jeho vnitřních monologů, prudkého reagování na špatnosti světa a jeho dialogů s dalšími postavami. Podle Jana Blahoslava Čapka další postavy (Všudybud, Mámení, Tlumočník...) nejsou plnokrevně propracovány, slouží vlastně

---

¹⁹⁵ČAPEK, Jan Blahoslav. *Několik pohledů na Komenského*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2004, str. 78 - 79.

¹⁹⁶Tamtéž, str. 79.

¹⁹⁷Tamtéž, str. 81.

jako oponenti v dialogu poutníkově. V závěru se Jan Blahoslav Čapek zabývá formou a inspiracemi díla. Například „Obraz světa jako města s ulicemi rozdělenými podle lidských zaměstnání – to je symptom renesanční nebo klasicistický.“¹⁹⁸

Důležitým rysem literárních prací Jana Amose Komenského je použití českého jazyka. Podle Jana Blahoslava Čapka uměl použít i lidového jazyka (zejména načerpal lidový jazyk při sbírání českých přísloví), ale pro vážné texty se inspiroval v jazyce *Bible Kralické* - v *Labyrintu* najdeme obojí,¹⁹⁹ ale například u *Truchlivého* jde spíše o použití jazyka spíše básnického, lyrického, přecházejícího až do vznešenosti. Všechny jeho jazykozpytné práce měly vyústit do slovníku jazyka českého.

Jan Blahoslav Čapek uvádí, že pro osnovu a záměr se Komenský inspiroval u některých svých předchůdců, které lákala stejná tematika a sice obraz světa jako města s jeho ctnostmi i nectnostmi. Byl to především Johann Valentin Andrae v roce 1612 a zejména český autor Nathanael Vodňanský²⁰⁰ a jeho spis *Theatrum mundi minoris*. Jan Blahoslav Čapek také uvádí, že *Labyrint světa a ráj srdce* spíše, než román, připomíná dramatické dílo: postavy ožívuje jejich pohyby, gestikulací, naznačením vzrušení, nezabývá se dlouhými románovými popisy. Spíše použije dramatické zkratky. I rozhovor mezi jednotlivými aktéry *Labyrintu* je vlastně jevištní situací. Divadlo v době Komenského nebylo ceněno jako příliš kulturní počin. Přesto divadlo v tomto období ožívá. Jan Blahoslav Čapek uvádí například: mistra Kampana a v této době vzniklou jeho latinskou hru o Břetislavovi a Jitce, Jiřího Tesáka Mošovského... Tím spíše je patrné, jak si Komenský uvědomoval možný význam divadla v působení na člověka. V době pobytu v Maďarsku se provozovaly vlastně v režii Jana Amose Komenského pro názorné vyučování dokonce malé divadelní hry.

Labyrint bývá uváděn jako satirický obraz světa. Jeho významným rysem je použití ironie. Ironie dobarvuje některé satirické obrazy, ale zase o sobě Komenského ironie podle Jana Blahoslava Čapka není výsměšná, ale spíše plná skepse a lítosti. Jan Blahoslav Čapek zdůrazňuje, že ačkoliv by Komenského skepse mohla naznačovat bezmocnost člověka vůči

---

¹⁹⁸Tamtéž, str. 88.

¹⁹⁹Tamtéž, str. 27.

²⁰⁰Nathanael Vodňanský - český šlechtic, jeden z popravených českých pánů na Staroměstském náměstí.

světu a okolnostem, sám Komenský svou činností nikdy pasivitě a odevzdanosti nepodleh. *Labyrint* mělo být dílo výchovné, ale je jasné, že je to významné i dílo umělecké beletrie.

Závěr

Jan Amos Komenský je významnou postavou nejen české, ale i evropské kultury. Šíře jeho zájmů je veliká. Jeho původní vzdělávání směřovalo k teologii a pastýřská služba v Jednotě Bratrské byla jeho celoživotní prvořadou povinností, kterou svědomitě vykonával. Sbor Jednoty Bratrské vedl nejenom po stránce duchovní, ale často se musel postarat i o hmotné zajištění sboru i některých jedinců, což je zřetelné i z některých jeho dopisů různým adresátům a možným sponzorům. V Evropě však proslul zejména jako metodik výuky a didaktik, jako autor řady didaktických spisů i praktických učebnic i jako výborný pedagog. Dalším jeho zájmem byla snaha uspořádat dosavadní vědecké poznání do uceleného systému tedy jeho snahy pansofické. Velice mu však leželo na srdci lepší uspořádání společnosti, které by se obešlo bez válek, bez nespravedlností a v dobrém soužití lidí (spis *Obecná porada o nápravě věcí lidských*). Mě však zaujaly jeho krizové osobní situace, jaké se dostavovaly jako následek pronásledování pro víru, jako prožívání útrap třicetileté války, smrtelných nemocí častých v té době a pronásledování sboru Jednoty jemu svěřeného. Při těchto prožitcích se při své víře často obrací k Bohu a hledá výklad smyslu, který Bůh vložil do útrap jimiž lidstvo postihuje. V hledání tohoto smyslu Jan Amos Komenský zejména ve svých raných spisech *Listové do nebe* a *Truchlivý jakoby s Bohem* i polemizuje. Přesto nachází ve víře v existenci dobrého Boha duchovní útěchu. Proto se tyto spisy, kde se nejvíce ozývá toto jeho zoufalé volání po Boží pozornosti a nalezení odpovědi, někdy nazývají jako útěšné. Toto pojmenování se přeneslo i na některé jeho spisy z té doby. Je možné, že v tomto vyhrocování polemiky o temných jevech současného světa je i něco radikalismu tehdy ještě mladého člověka Jana Amose Komenského. I z tohoto důvodu mi bylo toto jeho období blízké a proto jsem se jím ráda zabývala.

Použitá literatura:

Prameny:

Bible, Český ekumenický překlad, Praha : Česká biblická společnost, 2013.

BLAHOSLAV, Jan. *Čtyři menší spisy*, Brno :Host, 2013.

HÁJEK z Libočan, Václav. *Kronika česká*, Praha : Academia, 2013.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Labyrint světa a ráj srdce*. Praha: Odeon, 1970.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Přemýšlování o dokonalosti křesťanské*. Brno: Českobratrské knihkupectví, 1941.

MOLNÁR, Amedeo - REJCHRTOVÁ, Noemi. *Jan Amos Komenský O sobě*. Praha: Odeon, 1989. ISBN 80-207-0016-1.

Opera Omnia. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1978.

RYBA, Bohumil. *Sto listů Jana Amose Komenského*. Praha: Jan Laichter v Praze, 1942.

Odborná literatura a další zdroje:

ČAPEK, Jan Blahoslav. *Několik pohledů na Komenského*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0721-2.

Detektor: Golem (relace v ČT). Připravili J. STEHLÍK a W. POLITKOVIČ, Česká televize 2008 - PhDr. Vladimír Sadek

Deuterokanonické knihy Starého zákona [Nová Bible Kralická (Bible 21) z řečtiny přeložil Jiří Pavlík] Praha : Biblion, c2014 (Vydání podle původního roku 2014)

HUSA, Václav - KROPILÁK, Miroslav. *Československé dějiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1966.

KLÍMA, Jiří Václav. *Jana Amose Komenského Vlastní životopis*. Praha: Ústřední nakladatelství a knihkupectví Učitelstva Československého v Praze VII, Společnost s.r.o, 1920.

KOŽÍK, František. *Anděl míru: vyprávění o Janu Amosi Komenském* Praha : Albatros, 1984.

KROFTA, Kamil. *J.A. Komenský v našich dějinách*. Praha: Komenský, 1930.

MAŠÍNOVÁ, Leontina. *Mladá léta Jana Amose*. Praha: Melantrich, 1982.

NOVÁK, Jan Václav. *Jan Amos Komenský, jeho život a spisy*. Praha : Dědictví Komenského, 1920.

PALOUŠ, Radim. *Komenského Boží svět*, Praha Státní pedagogické nakladatelství, 1991.

PEŠKOVÁ, Jaroslava. *Všichni na jednom jevišti světa*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1991. ISBN 80-205-0091-X.

ŘÍČAN, Rudolf. *Dějiny Jednoty bratrské*. Praha: Kalich, 1957.

ŘÍČAN, Rudolf. *Jan Amos Komenský, muž víry, lásky a naděje*, Praha: Kalich, 1971.

STORIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filozofie*. Praha : Zvon, 1995.

Světcí a svědci: Rabi Low [dokumentární film]. Česká televize. Režie M. Petřík, 2007.

Toulky českou minulostí 445. schůzka: O sloupech u cesty. Autor: Josef VESELÝ ČRo Dvojka.

YATES, Frances A. *Rozenkruciánské osvícenství*. Praha: Pragma, 2000. 328 s. ISBN 80-7205-667-0.

Encyklopedie a slovníky:

Ilustrovaný encyklopedický slovník I. díl. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1980.

Ilustrovaný encyklopedický slovník II. díl. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1981.

Ilustrovaný encyklopedický slovník III. díl. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1982.

Summary

Jan Amos Comenius is an important figure in both Czech and European culture. The breadth of his interests is great. His initial training was directed to theology and pastoral ministry in the Unity of the Brethren was his life's prime duty, he conscientiously performed. Unity of Brethren led not only spiritual, but often had to take care of material security staff as well as some individuals, which is distinct from some of his letters to various addressees and potential sponsors. In Europe, however, became famous as teaching methodologies and didactics, as the author of a series of didactic writings and practical textbooks as an excellent teacher. His next concern was to organize existing scientific knowledge into a coherent system so its efforts pansofic. Very however, he lay at the heart of the better order of society, which was done without wars, without injustice and in good coexistence between people (rather general meeting on Reform of Human Affairs). However, I have taken his personal crisis situations that frequently occurred as a result of persecution for their faith as experiencing hardships of the Thirty Years War and fatal diseases common at the time, and the persecution of the Unity entrusted to him. When these experiences are in their belief often turns to God and seeks interpretation of the meaning which God has put into hardship which afflicts humanity. In search of the meaning of Jan Amos Comenius especially in their early writings *Letters to Heaven* and *Mournful* as if with God and polemics. Yet is faith in God existence good spiritual comfort. Therefore, these writings, where he heard this his most desperate cry for God's attention and finding answers sometimes referred to as comforting. This name was also given to some of his writings from that era. It is possible that this escalation of controversy about the sinister phenomena of the contemporary world is something radicalism was still a young man Jan Amos Comenius. For this reason, I was this period of his loved ones and that is why I like to deal with it.